త్రివేణి గ్రంథమాల ౪

విసర్జన

(ఐదు అంకముల నాటకము)

శ్రీ రవీంద్రనాథ ఠాకూరు

అనువాదకులు
బెజవాడ గోపాలరెడ్డి

త్రివేణి పబ్లిషర్సు
మచిలీపట్టణము

ప్రథమ ముద్రణము ఏప్రిల్ ౧౯౪౮
ద్వితీయ ఎబ్రవరి ౧౯౫౩

రూపాయిన్నర

ది జ్యూపిటర్ ప్రెస్ లిమిటెడ్ 16 సెంబుదాసు వీధి మద్రాసు - 1

ప్రేమగౌరవములతో

ఆత్మీయులు

కరుణార్ద్రహృదయులు

శాంతదయాపరులు

కీర్తిశేషులు

శ్రీ మెనకూరు సీతారామరెడ్డిగారికి

(౧౮౮౪—౨౭-౧౧-౧౯౮౨)

శ్రీ బెజవాడ సుందరరామరెడ్డిగారికి

(అక్టోబరు ౧౮౯౦—౭-౧౨-౧౯౩౭)

లోపము —

ఆంధ్రదేశమున రవీంద్ర సంస్కృతి
వ్యాపకమునకుపై వినియోగించబడును

సర్వహక్కులు అనువాదకునివి
నాటకము ప్రదర్శించుటకు అనుమతి అక్కరలేదు

శ్రీ బెజవాడ గోపాలరెడ్డిగారిచే అనువదింపబడి ప్రచురింపబడిన రవీంద్రుని పుస్తకములు

౧	దేవయాని చిత్రాంగద	సెప్టెంబరు ౧౯౪౬
౨	ఆరు నాటికలు	జనవరి ౧౯౫౧
౩	ఊర్వశి	ఫిబ్రవరి ౧౯౫౦
౪	వసంత	ఫిబ్రవరి ౧౯౫౦

(మొదటి ముద్రణ ఏప్రిల్ ౧౯౪౮)

ప్రచురించబడనున్నవి —

కథలు - కల్పనలు
మాలిని సన్యాసి
నైవేద్యము స్మరణ
లిపిక

విన్నపము

శ్రీ రవీంద్రుడు తన ౨౬ వ యేట రచించిన 'రాజర్షి' అను నవలాకథావస్తువును తీసుకొని 'విసర్జన' నాటకమును తర్వాత ౩ సం లకు రచించెను (౧౮౯౦ సం లో) 'Sacrifice' అను పేరుతో యింగ్లీషున ౧౯౧౭ సం లో ప్రచురింపబడెను ఇతర ఐరోపీయ భాషలలోనికి అనువదింపబడెను

వారి నాటకములన్నిటిలోను యిదే ఎక్కువగా మనదేశములోను యితరదేశములలోను వేదికపై ప్రదర్శింపబడుచున్నది శ్రీ రవీంద్రుడే యిందలి రఘుపతి జయసింగుల పాత్రల నభినయించెను

మిత్రులు శ్రీ యర్రమిల్లి నరసింహారావుగారు (తణుకు) దీనిని ౧౯౪౬ సం లో ప్రచురించిరి గురుదేవుని గ్రంథమాలగా యిప్పుడిది ప్రచురింపబడుచున్నది

౧౯౪౩ సం రాయివెల్లూరు జైలులో అనువదింపబడినది

ఇంగ్లీషునుండి అనేకమంది తెనుగులోనికి తర్జుమాచేసిరి పెక్కుచోట్ల తెనుగులో ప్రదర్శింపబడినది బెంగాలినుండి తర్జుమా బహుశా యిదే కావచ్చును ఇంగ్లీషులో క్లుప్తీకరించబడినది

ఇదియును ఆంధ్రమహాజనుల ఆదరమునకు పాత్రము కాగలదని నమ్ముచున్నాను

సుదర్శనమహల్
నెల్లూరు
౧౨-౬-౧౯౫౩

బెజవాడ గోపాలరెడ్డి

విసర్జన

నాటకమునందలి పాత్రలు

గోవిందమాణిక్య	త్రిపుర రాజా
నక్షత్రరాయలు	గోవిందమాణిక్యుని సోదరుఁడు
రఘుపతి	రాజపురోహితుడు
జయసింహ	రఘుపతిచే పెంచబడిన రాజపుత్రయువకుడు, రాజమందిరము సేవకుడు
చంద్రపాలుడు	దివాను
నయనరాయలు	సేనాపతి
ధ్రువ	రాజుచే పెంచబడిన బాలకుఁడు
మంత్రి	
పౌరులు	
గుణవతి	రాణి
అపర్ణ	భిక్షువు

ప్రథమాంకము

ప్రథమదృశ్యము

మందిరము

గుణవతి

తల్లి పట్ల ఎట్టిదోష మొనర్చితిని! పొట్టకూటికై బిడ్డల అమ్ముకొను పెదరాలికి బిడ్డల నొసగుచున్నావు లోకుల వలని లజ్జచే బిడ్డలచంపు పాపిష్ఠురాండ్ర గర్భములకు పాప మెరుగని పసికూనల పంపుచున్నావు

నేను ఇచ్చో పసండి మంచములపై అలరారుచున్న మహారాణిని నూర్లకొలది దాసదాసీజనములకు, మహా సైన్యములకు, అనురక్త ప్రజాగణములకు కొరతలేదు

కేవలము ఒక శిశుస్పర్శ లాలసచే దహించుకొని పోవుచున్న వక్షముతో, నా ప్రాణములోపల, మరొక ప్రాణాధిక ప్రాణమును అనుభవించవలె ననెడి కోర్కెతో ఉవ్విళ్లూరుచున్నాను ఒక చిన్న ప్రాణకణిక కొరకు

ఈ నా వక్షమును, నా బాహుద్వయమును, నా అంకమును, నా దృక్కుల వినియోగించి, ప్రేమతో కళకళలాడు చక్కని, ముద్దుల గూటిని నిర్మింప కుతూహలము ఒడము చున్నది

తొలివెలుతురునందు రెండు క్రొత్తకన్నులు నన్ను వీక్షించగలవు, నా అంకమున మాటలురాని చిన్నారి ముఖమున అకారణ ఆనందంపు తొలినవ్వులు పూయగలవు

బిడ్డలతల్లివగు మాతా! ఏ పాపముచే మాతృస్వర్గము నుండి నన్ను దూరపరచుచున్నావు?

(రఘుపతి ప్రవేశము)

ప్రభూ! బహువత్సరములుగ తల్లిపూజ నియమముగ చేయుచున్నాను తెలిసి, ఎట్టి తప్పిదమునుచేసి ఎరుగను మహాదేవుని సమముగ నాభర్త పుణ్యాత్ముా౽ర్తి అయినను, ఏపాపమును చూచి, మహామాయయగు దుర్గ నిస్సంతాన మను శ్మశానమున నను త్రిప్పుచు వేసరించుచున్నదో తెలియకున్నది!

రఘుపతి

తల్లిలీలలు ఎవరు తెలిసికొనగలరు? ఆమె పర్వతరాజ తనయ ఆమె యిష్టమే యిష్టము సుఖ దు ఖములు ఆమె యిచ్ఛాప్రేరితములే ధైర్యముపూనుము ఈతూరి నిపెరున తల్లి పూజకాగలదు శ్యామ ప్రసన్నురాలు కాగలదు

గుణవతి

ఈ ఏడు పూజాబలిపశువుల నేను స్వయముగ సమర్పించెదను తల్లి సంతానము నిచ్చిన, సంవత్సరము సంవత్సరము వంద దున్నలను, మూడువందల మేకపిల్లలను బలియిచ్చెదనని ప్రమాణపూర్తిగ మ్రొక్కుకొనుచున్నాను

రఘుపతి

పూజాసమయము కావచ్చెను

(ఇద్దరును వెడలుదురు)

(గోవింద మాణిక్య, అపర్ణ, జయసింహులు ప్రవేశము)

జయసింహ

మహారాజా, ఏమి ఆదేశము?

గోవిందమాణిక్య

ఈ దరిద్రబాలికయొక్క ప్రేమంపు బొమ్మయగు చిన్న మేకపిల్లను, బలియిచ్చుటకై తల్లి వద్దకు బలాత్కారమున నీవు తెచ్చితివట! ప్రసన్న దక్షిణహస్తముతో ఈ దానమును జనని గ్రహించునా?

జయసింహ

మహారాజా, దేవిపూజకొరకై పశువుల మన అనుచరులు ఎచ్చటెచ్చటనుండియో సేకరించుచుందురు

ఏమి అమ్మాయీ, ఏల నీవు ఏడ్చుచున్నావు? విశ్వమాత స్వయముగ దేనిని గైకొనెనో, దానికై ఏడ్చుట ఉచితమా?

అపర్ణ

ఎవరు నీ విశ్వమాత? ఆమె ఎవరో నా బిడ్డకు తెలియదు తల్లిని పోగొట్టుకున్న బిడ్డ, తన్ను కబళించు రాక్షసిని తెలిసికొనజాలదు నేను ఆలసించివచ్చిన అది గడ్డిపరకల నమలదు అరచుచు అరచుచు నా త్రోవవైపు ఎదురు చూచుచుండును దానిని చంకనిడి, కవళమును అడుగుకొని, కొంతమందిమి భాగించుకొని తినుచున్నాము నేను దానితల్లిని

జయసింహ

మహారాజా, నా పంచప్రాణము లొసగి దానిని బ్రతికించ గలిగినను, దానిని తెచ్చియిచ్చెడివాడను కాని తల్లి దానిని స్వీకరించినది తిరిగి దానిని ఎట్లుల తెచ్చి యివ్వగలను?

అపర్ణ

తల్లి దానిని స్వీకరించినదా? కల్ల, కల్ల పిశాచిని దానిని గైకొనెను

జయసింహ

ఛి, ఛి, ఆ మాటల నాలుకకు రానివ్వకు

అపర్ణ

తల్లి, నిరుపేదం పెన్నిధిని పెరికితిసుకొంటివా? రాజు కౌంగిలించెనను, రాజుల పుట్టించిన రాజేశ్వరునికడ విచారణ జరుగునని వింటిని తల్లి, నీవు కౌంగిలించిన, విచారించుకర్తలే లేరా? మహారాజా, నీవు చెప్పుము

గోవిందమాణిక్య

బిడ్డా! నా నోట మాట రాకున్నది - ఇంత వేదన, ఇంత రక్తము ఎందులకగుచున్నదో నాకు ఎవరు తెలియపర్చగలరు!

అపర్ణ

ఇదో మెట్లపై పారుచున్న రక్తము! ఇది నా బిడ్డ రక్తమేనా? అయ్యో నా బిడ్డా! అయ్యో, అయ్యో!! నా కొరకై అరచి ఎంత ఏడ్చితివో! భయమొంది వణకపోవుచున్న వక్షముతో, కదలిపోవుచున్న వ్యాకులనయనములతో నా కొరకై నల్గడల పరికించితివి కాబోలు నేనున్న చోటి నుండి నా ప్రాణములు పరుగెత్తుకొని ఏల రాలేదో, అయ్యో!

జయసింహ

(ప్రతిమవైపు తిరిగి) పుట్టినది మొదలు నిన్ను పూజించినను నీ మాయను గ్రహించలేకున్నాను మానవుల ప్రాణము జాలిచే ఏడ్చుచున్నది కాని విశ్వజననికిమాత్రము దయ రాలేదు.

అపర్ణ

(జయసింహుని చూచుచు) నీవు కఠినాత్ముడవు కావు - నీ కన్నుకొనలయందు నా దుఃఖమునుచూచి కన్నీరు ఒలుకు చున్నది అటులగుచో రమ్ము, ఈ మందిరమును వదలి రమ్ము అనుచితముగ నిన్ను అపరాధిని చేసినందులకై నన్ను క్షమించుము

జయసింహ

(ప్రతిమవైపు తిరిగి) ఓ గిరినందినీ, ఇదేమి, నీ మందిర మున కరుణాకాతర కంఠస్వరమున నేడు నూతన సంగీతము ధ్వనితమగుచున్నదే! భక్తునిహృదయము ఎన్నడు తెలియని వేదనచే వ్యాకులమైపోయెను!

ఓ శోభనాంగీ, ఈ మందిరమును వదలి ఎచ్చటికి పోగలను, ఎచ్చో ఆశ్రయము పొందగలను

గోవిందమాణిక్య

(జనాంతికముగ) ప్రేమగలస్థానమున (ప్రస్థానము)

జయసింహ

కల్యాణి, నా కుటీరమునకు రమ్ము అతిథిని దేవీ రూపమున నేడు పూజింపగలనని శపథముచేయుచున్నాను (ఉభయుల ప్రస్థానము)

ద్వితీయ దృశ్యము

రాజసభ

రాజా, రఘుపతి, నక్షత్రరాయల సభాసదుల ప్రవేశము

అందరు

(లేచి) మహారాజునకు జయము, జయము

రఘుపతి

బలిపశువుల సేకరించుటకై రాజభాండారమునకు ఏ తెంచితిని

గోవిందమాణిక్య

మందిరమున జీవబలి ఈ వత్సరమునుండి నిషేధము

నయనరాయలు

బలినిషేధమా!

మంత్రి

నిషేధమా!

నక్షత్రరాయలు

అదే బలినిషేధమా!

రఘుపతి

కలలో వినుచున్నానా!

గోవిందమాణిక్య

కలలోకాదు ప్రభూ ఇంతకాలము కలలో నుంటిమి, నేడు మేల్కొలుపు బాలికమూర్తిని వహించి స్వయముగ జనని జీవరక్తము తనకు అసహ్యమని నాకు చెప్పి వెడలినది

రఘుపతి

ఇంతకాలము ఎటుల సహించగలిగెను? సహస్ర వత్సరములుగ రక్తమును పానమొనర్చి, నేడు ఏల ఈ అరుచి?

గోవిందమాణిక్య

పానమొనర్చలేదు మీరు శోణితపాతమొనర్చునపుడు, దేవి పెడమొగము పెట్టెడిని

రఘుపతి

మహారాజా, నీవుచేయుచున్నపని ఎద్దియో, లెస్సగ అరసిచూడుము శాస్త్రవిధులు నీ అధీనములుకావు

గోవిందమాణిక్య

సకలశాస్త్రములకు మిన్నయైనది దేవి ఆదేశము

రఘుపతి

ఎవనికి భ్రాంతియో, అతనికి అహంకారము గాడ తెలియనేరని నరుండవు నీవుమాత్రము దేవి ఆదేశమును వింటివా నేను వింటేనా?

నక్షత్రరాయలు

ఆఁ, అవును, నీవు చెప్పు మంత్రి ఇది ఎట్టి ఆశ్చర్యము? మన పూజారి వినవేరఁడా!

గోవిందమాణిక్య

దేవి ఆజ్ఞ శాశ్వతముగ జగత్తున ఘోషించుచునే యున్నది. ఎవఁడు ఆ వాణిని వినియు వినకున్నాఁడో అతఁడు చెవిటివారిలో చెవిటివాఁడు

రఘుపతి

పాషండుఁడా, నాస్తికుఁడవు నీవు

గోవిందమాణిక్య

స్వామీ! కాలము నష్టమగుచున్నది, మందిర కార్యమునకై ఇప్పుడు వెడలుము మార్గమున పోవుచు, పోవుచు, నా త్రిపుర రాజ్యమున జననీపూజాచ్ఛలమున జీవహత్య గావించువానికి నిర్వాసనదండనము విధింపబడునని ప్రచారము చేయుచు పొమ్ము

రఘుపతి

ఇది స్థిరమాయెనా?

గోవిందమాణిక్య

ఇదే స్థిరము

రఘుపతి

(లేచి) అటులైన నాశనమయ్యెదవు ధ్వంసమయ్యెదవు

చంద్రపాలుడు

(పరుగెత్తుకొనివచ్చి) ఆ! ఆ!! ఆపు, ఆపు

గోవిందమాణిక్య

చంద్రపాలా! కూర్చుండుము

స్వామి, చెప్పదలచినది చెప్పి, నీ మనోవ్యథను లఘువు చేసికొమ్ము

రఘుపతి

త్రిపురేశ్వరియు, త్రిపుర రాజ్యపు ప్రజలలో నొకర్తెయని మది తలంచుచున్నావా? నీ నియమములు ఆమెపై కూడ ప్రాబల్యము వహింపగలవా? దేవిబలిని నీవు హరించగలవా? ఇది నీకు సాధ్యముకానిపని తల్లి సేవకుడను నేను బ్రతికియే ఉన్నాను (ప్రస్థానము)

నయనరాయలు

మహారాజా, అధీనుల సాహసమును మన్నింపుడు ఏ అధికారమున ప్రభూ అమ్మవారి బలిని—

చంద్రపాలుడు

శాంతింపుము - సేనాపతి

మంత్రి

మహారాజా, ఒకేసారిగ స్థిరపరచితివా? ఆజ్ఞ తిరిగి మరల్పబడదా?

గోవిందమాణిక్య

చాలింపుము మంత్రీ, పాపమును వినాశన మొనర్చు టలో విలంబన ఉచితముకాదు

మంత్రి

పాపమునకు ఇంత పరమాయువు ఉండగలదా? శత శతవర్షములుగ దేవతాచరణతలమున ముదిమి చెందిన ప్రాచీనపద్ధతి ఎన్నడైన పాపము కాగలదా?

(రాజు మౌనమున ఆలోచించుచుండును)

నక్షత్రరాయలు

అదే, మంత్రి అది పాపము కాగలదా?

మంత్రి

మన పితృపితామహులు భక్తిశ్రద్ధలతో, అణుమాత్రమైనను మెలకువతో సనాతనరీతుల పాలించుచు వచ్చిరి. వాటిని నేను అవమానించిన, వారినందరిని అవమానించినట్లే యగును.

(రాజు ఆలోచించుచుండును)

నయనరాయలు

యుగయుగములనుండి వేలకొలది భక్తుల సమ్మతి, ఆదరణ పొందినదానిని నాశనమొనర్చుటకు ఏ కెట్టి అధికారముకలదో, మహారాజా, లెస్సగ ఆలోచించి చూడుము.

గోవిందమాణిక్య

(నిట్టూర్పులతో) తర్కమును విరమింపుము, మంత్రీ! పోయి నేటినుండి బలిదానము నిషేధమని నా ఆదేశమును ఎల్లెడల చాటింపుము. (ప్రస్థానము)

మంత్రి

ఏమాయెను, ఎట్టి విపరీతము!

నక్షత్రరాయలు

అదే! మంత్రి అదే, ఏమాయెను!! బౌద్ధుల మందిరములలో బలిలేదని వినియుంటిని. కడపటికి వారికి హిందువులకు భేదమే లేకుండ పోయినది.

చంద్రపాలా! నీవు ఏమనెదవు? నీవు ఏల మౌనముగ నున్నావు?

చంద్రపాలుడు

నేను అల్పుడను, పిరికివాడను, కొంత మందబుద్ధిని కూడ సరిగ అర్థము చేసికొనక నే రాజాదేశముల పాలించుచుండెదను

తృ తీ య దృ శ్య ము

మందిరము

జయసింహ

తల్లీ! నీవు, నేను మాత్రమే యున్నాము ఈ మందిరమున దినమంతయు మరెవ్వరును లేరు . నాలుగు ఝాముల దీర్ఘ దివసమంతయు ఎవ్వరును ఇచ్చటికి రారైరి మధ్య మధ్య ఎవరో నన్ను పిలిచినట్లున్నది నీ వద్దనేఉన్నను, ఏదో ఒంటరిగ నున్నట్లు తోచుచున్నది

(నేపథ్యమున పాట)

బయలుదేరితి నేను ఒంటరిగ
ఇలయందు నాకుం
దారిపోకడ లెవరు తెల్పెదరు!

జయసింహ

తల్లి, ఇది ఏమిమాయ! మానవుల ప్రాణము దేవతకు ప్రాణము నొసగుట! ఇప్పుడే కదలక మెదలక మాటలు లేక ఉంటివే, ఇంతలో నీ బిడ్డల కంఠస్వరమున జీవముతో మేల్కొని లేచితివే, తల్లీ!

(పాటపాడుచు అపర్ణ ప్రవేశించును)

బయలుదేరితి నేను ఒంటరిగ
ఇలయందు నాకం
దారిపోకడ లెవరు తెల్పెదరు!
ఓ నా హృదయమా!
భయమువలదు నీ కేటికి బెదురు!
కుసుమసౌరభ మత్తమధుపము
చనువిధంబున, అతిముదంబున
నిర్భయమ్ముగ చనుము నివిక
ఎ తలంపులతో!

జయసింహ

కేవలము ఒంటరిగనా! దక్షిణసమీరములు వీవక పోయిన, పుష్పముల సౌరభములు ఏతెంచకపోయిన, పది సందేహములవలె, పదిదిక్కులు ఆవరించివేసిన, అప్పుడు సుఖమేది? మార్గ మెచ్చట! ఒంటరియని ఎవరిని అనెదరో తెలియునా?

అపర్ణ

తెలియును మదినింపి కూర్చొనియున్న వేళల, ఇచ్చుటకు కోరిక ఒడముచుండును, కాని గ్రహించువారు లేరు

జయసింహ

సృష్టికిముందు దేవత ఒంటరిగనుండిన చందమున!

అవును, అవును ఈ జీవితము మిగుల అధికముగ నున్నదని తోచుచుండును ఎంత అధికమో, అంత శూన్యము, అంత అక్కరలేనిది అగుచుండును

అపర్ణ

జయసింహ! నీవు ఒంటరివి కాబోలు అందునే నిరుపేదలలో నిరుపేదగ నిన్ను కాంచుచున్నాను నిసర్వస్వమును గ్రహింపగలవారికై, నివు వెదకుచున్నట్లున్నది దినదు ఖితుల సకలద్వారముల తిరుగుచున్నావు

ఇన్నిదినములుగ భిక్షము ఎత్తుచు తిరుగుచున్నాను ఎంతెంతమంది మనుష్యుల చూచుచున్నాను, ఎన్నెన్ని ముఖముల కాంచుచున్నాను లోకులు, కేవలము భిక్షకొరకే యని తలచి, దూరమునుండి క్షుద్రదయాభరితులై పిడికెళ్లతో భిక్షముపెట్టెదరు, కాని దేనినిపొందిన నాదైన్యములు తిరిగి మనస్సునకురావో, అట్టిదయను ఎచ్చటను పొందజాలకున్నాను

జయసింహ

నిజమగు దాత, స్వయముగ, ఇలలో దరిద్రుల వైపున దానరూపమున దిగివచ్చును ఆకసమునుండి వృష్టిరూపమున మేఘము మరుభూముల దిగివచ్చురీతి, దేవి మానవరూపమున, నేను ప్రేమించు ఆమె మూర్తితో అవతరించుచున్నది దరిద్రులు, దాతలు, దేవతలు, మానవులు సమానమై పోయెదరు

అదో నా గురుదేవుడు వచ్చుచున్నాడు

అపర్ణ

అయిన నేను లోపలికి జరిగిపోయెదను ఆ బ్రాహ్మణుని చూచిన నాకు ఎక్కువ భయమగుచున్నది ఎంతటి కఠిన తీక్ష్ణదృష్టి! దేవీమందిరపు పాషాణసోపానములవలె కఠిన లలాటము! (అపర్ణ ప్రస్థానము)

జయసింహ

కఠినమా? అవును కఠినము, విధాతవలెనే అందరి కదిలింపరాని, భరింపరాని కఠినతవలెనే కఠినము

(రఘుపతి ప్రవేశము)

జయసింహ

(కాళ్లు కడుగుకొనుటకు నీళ్లు ముందుంచి) గురుదేవా!

రఘుపతి

వెడలుము వెడలుము

జయసింహా

నీరు తెచ్చితిని

రఘుపతి

ఉంచు, పెట్టిపొమ్ము నీళ్లను

జయసింహా

బట్టలు

రఘుపతి

ఎవరికి కావలె బట్టలు?

జయసింహా

అపరాధ మొనర్చితినా?

నీ అపరాధములసంగతి ఎవరు ఎత్తిరి? ఘోరకలి ఘనీభవించి ఏతెంచుచున్నది శాహుబలము రాహు సమముగ బ్రహ్మతేజమును కబళింపగోరుచున్నది యజ్ఞవేదికపై సింహాసనము తలయెత్తుచున్నది అయ్యో, అయ్యో, కలిదేవతలారా, మీరును ముఖస్తుతిచేయు సభాసదులవలె నతశిరమున రాజాజ్ఞల నిర్వహించుచున్నారా? చతుర్భుజీ, నాలుగుచేతుల జోడించి నిలిచియున్నావా?

వైకుంఠమును చుట్టుముట్టి ఆక్రమించుకొనిరా దైత్యులు? దేవతలందరు రసాతలమునకు పరుగెత్తిపోయిరా? కేవలము రాక్షసులు, మానవులు కలసి విశ్వరాజత్వగర్వమున అనుభవించుచుండుటయా? దేవతలు మిన్నకున్న బ్రాహ్మణులు బ్రతికియున్నారు బ్రాహ్మణుల రోషయజ్ఞానలమున, సింహాసనము, రాజదంభము సమిధలవలె భస్మమైపోగలవు

(జయసింహునివద్దకు వెడలి ప్రేమతో) బిడ్డా, నేడు నీపై కఠినముగ ప్రవర్తించితిని, అందుచే నా చిత్తము క్షోభిల్లుచున్నది

జయసింహ

ఏ మాయెను ప్రభూ!

రఘుపతి

ఏమాయెనా? అవమానింపబడిన త్రిపురేశ్వరినే అడుగుము ఈ నోటితో నేమాయెనో యేమని చెప్పుదును?

జయసింహ

ఎవరో సర్చిరి అవమానము?

రఘుపతి

గోవిందమాణిక్య

జయసింహ

గోవిందమాణిక్య? ప్రభూ, ఎవరిని అవమానించెను

రఘుపతి

ఎవరి గా? నిన్ను, న్ను, సర్వశాస్త్రముల, సర్వదేశముల, సర్వకాలవము, సర్వదేశకాల అధిష్ఠాత్రి మహాకాళిని, అందరిని, క్షుద్రసింహసనమున కూర్చుండి అవమానించెను తల్లి కి జాబలిని సాహసముతో నిషేధించెను

జయిసింహ

గోవిందమాణిక్యరాయ గా?

రఘుపతి

అవునయ్యా, అవును నీ రా గోవిందమాణిక్యరాయలంవారే నీకు సకలశ్రేష్ఠుడు—ని ప్రాణాధీశ్వరుడు!

కృతఘ్నుడా, బాల్యమునుంచి ఎంత శ్రద్ధతో, ప్రేమతో నిన్ను నేను పాలించితిని, కాని న కన్న నీకు గోవిందమాణిక్యుడే ప్రియతరుడైనాడు

జయసింహ

ప్రభూ! పితృంకమున కూర్చుండి తెలియని చిన్నబిడ్డ, పూర్ణచంద్రునికై ఆకసమువైపు చేతులునాపును

దేవా నీవు నాతండ్రివి, మహారాజాగోవింద మాణిక్య అట్టి పూర్ణశశి

కాని నేనేమి వదరుచున్నాను! ఎట్టిమాటల వింటిని! తల్లి పూజ బలిని రాజునిషేధించెనా? ఈ ఆదేశము నెవరు ఒప్పెదరు?

రఘుపతి

ఒప్పుకున్న, దేశమునుండి వెడల గొట్టబడుదురు

జయసింహ

తల్లిపూజలేని రాజ్యమునుండి వెడలగొట్టబడుట శిక్ష కానేరదు ఈ ప్రాణమున నేను బ్రతికియుండ జననిపూజ అసంపూర్ణము కానేరదు

చతుర్థ దృశ్యము

అంత పురము

గుణవతి, పరిచారిక ప్రవేశింతురు

గుణవతి

ఏమి అనుచున్నావు? మందిర ద్వారమునుండి రాణి పూజాబలిని తిరిగి పంపించెనా? అతనికి మెడపై ఎన్నితల లున్నవే! ఎవరా దురదృష్టుడు!

పరిచారిక

చెప్పుటకు ధైర్యమురాకున్నది

గుణవతి

చెప్పు ధైర్యములేదా? ఈ మాట చెప్పుటకు ధైర్య మెచ్చటనుంచి వచ్చినది? నాకన్న నీకెవరిభయము?

పరిచారిక

మన్నించు తల్లీ

గుణవతి

నిన్న సాయంకాలము రాణిగ నుంటిని, వంది మాగధులు స్తవ మొనర్చి వెడలిరి, విప్రులు ఆశీర్వదించి పోయిరి భృత్యులు చేతులు జోడించి ఆజ్ఞల శిరసావహించి చనిరి ఒక రాత్రిలో అంతయు తల్లక్రిందులాయెనా! దేవి, పూజను పొందకున్న? రాణిమహిమ క్రిందైపోయెనన్న మాట! త్రిపుర, స్వప్నరాజ్యమునన్నదా? బ్రాహ్మణ స్వామిని, అర్చకుని, త్వరగ వెళ్లి పిలుచుకొనిరమ్ము

(పరిచారిక ప్రస్థానము)

(గోవిందమాణిక్యుని ప్రవేశము)

గుణవతి

మహారాజా, తల్లి మందిరమునుండి నా పూజ బలి మరలబడెనని వింటిని?

గోవిందమాణిక

నాకును తెలియును

గుణవతి

మీకును తెలియునా? అయినను మీరు మారు పలుకక మిన్నకుంటిరా? మీకు తెలిసియే పట్టమహిషికి అవమానమా!

గోవిందమాణిక్య

ప్రియా, అతనిని మన్నింపుము

గుణవతి

మీది దయార్ద్రహృదయము! కాని మహారాజా, ఇది దయకాదు, కేవలము కాపురుషత. దయచే దుర్బలురైై, స్వయముగ మీ చేతులతో శిక్షింపలేకున్న నేను దండించెద. చెప్పుడు, ఎవరా యపరాధి?

గోవింద మాణిక్య

దేవీ! నేనే! అపరాధ మేమియు లేదు, నీకు వ్యథ కలుగ చేసిన అపరాధము తప్ప

గుణవతి

ఏమి చెప్పుచున్నారు, మహారాజా

గోవిందమాణిక్య

నేటినుండి తల్లిపేరున జీవరక్తపాతము నా త్రిపురా రాజ్యమున నిషేధమాయెను

గుణవతి

ఎవరు నిషేధించెరి?

గోవిందమాణిక్య

జనని

గుణవతి

ఎవరు విన్నారు?

గోవిందమాణిక్య

నేనే

గుణవతి

ఏవా? మహారాజా, విన్న నవ్వు వచ్చుచున్నది నివేదన విన్నవించుకొనుటకై రాజద్వారమునకు వచ్చెనా, భువనేశ్వరి!

గోవిందమాణిక్య

దేవి, నవ్వకుము జనని స్వయముగవచ్చి, బిడ్డల ప్రాణముద్వార వేదన తెలియపర్చెను, నివేదన కాదు

గుణవతి

మహారాజా, ఈ మాటలటుంచుము మందిరద్వారము వెలుపల నీ రాజ్యము ఎచ్చట నీ ఆజ్ఞ నాగదో, అచ్చట ఆజ్ఞల నివ్వకుము

గోవిందమాణిక్య

తల్లి ఆజ్ఞ నా ఆజ్ఞ కాదు

గుణవతి

ఎటుల తెలిసికొంటివి?

గోవిందమాణిక్య

క్షీణదీపాలోకమున గృహకోణములనుండి అంధకారము వెడలిపోవును అంతయు చేయగలదు కాని తన నీడను ఏ విధముగనైనను దీపము పోగొట్టుకొనజాలదు మానవుని బుద్ధి ఆ దీపమువలెనే యెంత వెలుతురును ప్రసరించునో, అంత సంశయచ్ఛాయలతో అంటుకొనియుండును, స్వర్గమునుంచి జ్ఞానము అవతరించినపుడు, ఒక్క నిముసమున సంశయములు విచ్ఛిన్నమైపోవును నా హృదయమున సంశయములేమియు లేవు

ఎవరి పాపపుణ్యములు వారివేయని వినియున్నాను నీవు సంశయదూరుడవైన కావచ్చును నన్నుమాత్రము వదలుము, నా పూజాబలితో నేను నా తల్లిప్రేమ సంచెదను

గోవిందమాణిక్య

దేవీ, జనని ఆజ్ఞ నుల్లంఘింపజాలను

గుణవతి

నేను సంతియే తల్లికడనే మ్రొక్కుకొంటిని శాస్త్ర ప్రకారము, విధుల ననుసరించి ఆమె పూజచేసెదనని ప్రమాణము చేసితిని పొమ్ము, నీవు పొమ్ము

గోవిందమాణిక్య

మహారాజ్ఞి, నీ యాదేశ ప్రకారమే (ప్రస్థానము)

(రఘుపతి ప్రవేశము)

గుణవతి

స్వామీ! మాతృద్వారములనుండి నా పూజ మరల్చ బడెను

రఘుపతి

మహారాణి! మాతృపూజ మరల్చబడెను, నిది కాదు ఎంగిలి తిని, మనుగడసేయు నిరుపేదలు, యాచించి సేకరించు పూజయు, పట్టమహిషీ, నీ పూజకన్న లేశమైనను తక్కువ కానేరదు

మాతృపూజ మరల్చబడెను, అదే సర్వవినాశనకర మగు మహాపాతకము రాజదర్పము క్రమముగ పొంగి, ఉబ్బి, భూలోక రాజ్యపు పొలిమేరలను దాటి వెడలుచున్నది! దేవతామందిర ద్వారముల నడ్డగించి కూర్చున్నది జనని భక్తులపై రెండు కండ్లు ఎర్రచేసి చూచుచున్నది

గుణవతి

ఏమికానున్నది? స్వామి!

రఘుపతి

అది మహామాయకే తెలియును

తల్లి వాకిలిపై ఎవరి గద్దియనిడుచు పడునో, వారి దంభవేదిక నీటి బుడగవలె టప్పని పగిలిపోవునని మాత్రము నాకు తెలియును

యుగయుగములనుండి రాజ పితృపితామహులు ఏ రాజమహిమను పెంచి, మిన్నులచెల్లు కొండలంతచేసి పోయిరో, అదొక చిటుకప్రొద్దులో, పోరుగాలులచే పడగొట్టబడి, పిడుగులచే వ్రక్కలు, వ్రక్కలై నుమ్ములో కలిసిపోగలదు

రక్షింపుము, రక్షింపుము, ప్రభూ

రఘుపతి

ఓహో, నేన నిన్ను రక్షింపగలిగినది! స్వర్గమర్త్య లోకముల తన శాసనములచే నేలుచున్న ప్రబలరాజాధిరాజ పట్టపుదేవేరివి నీవు, దేవబ్రాహ్మణుల జయించి,— ఛి, ఛి, కలికాలపు బ్రాహ్మణుల లక్షతూరులు ఛీ కొట్టినను పాపములేదు! ఏదీ, బ్రహ్మశాపము! తన్ను తాను పొడుచుకొను తేలువలె, వ్యర్థబ్రహ్మతేజము వారి వక్షములనే

దహించుచున్నది బ్రాహ్మణుల ఆడంబరములన్నియు కల్లలు (జందెము త్రెంపబూనును)

గుణవతి

దేవా, ఏమిచేయ సంకల్పించితివి? దయయుంచి అన్నెము పున్నెమెరుగని దాని నుంచుము, ఉంచుము

రఘుపతి

బ్రాహ్మణుల అధికారమును మరల్చియిమ్ము

గుణవతి

ఇచ్చెదను ప్రభూ, వెంటనే మందిరమునకుపోయి పూజల కాలెంపుము పూజకెట్టి యాటంకములు రానేరవు

రఘుపతి

రాజాధీశ్వరీ! యాదేశానుసారము ఆదేశబలమున దేవత కృతార్థురాలైనది, బ్రాహ్మణులు తమ తేజమును తిరిగి పొందగల్గిరి కల్కి యవతరించువరకును నీవే ధన్యురాలవు (ప్రస్థానము)

(గోవిందమాణిక్యుని పున ప్రవేశము)

గోవిందమాణిక్య

అప్రసన్న ప్రేయసిముఖము, లోకమున, అన్ని కాంతల, అన్నిసుఖముల మరుగుపరచివేయును ఉత్సుకచిత్తమునకు పరితాపము మరల మరల వచ్చుచుండును

గుణవతి

పొమ్ము, పొమ్ము, ఈ గృహమునకు రాకుము ఇచ్చోట అభిశాపముల కొని తేకుము

గోవిందమాణిక్య

ప్రాణేశ్వరి, ప్రేమ అభిశాపముల నాశమొనర్చును దయ అకల్యాణముల దూరము గావించును సతిహృదయము నుండి ప్రేమ దూరమైనపుడు, పతిగృహమునకు అభిశాపము తగులును దేవి, అట్లైన పోయెదను

గుణవతి

పొమ్ము తిరిగి ముఖమిట్లు చూపింపకుము

గోవిందమాణిక్య

నీవు నన్ను స్మరించినపుడే, తిరిగివచ్చెదను

(ప్రస్థానోన్ముఖుడగును)

గుణవతి

(కాళ్లపై బడి) క్షమింపుము, క్షమింపుము నాథా! రమణి స్వాభిమానమును గెంటి నెట్టివేసి, పోగల నిష్ఠురుడవైతివా? ప్రాణేశ్వరా, ఫలించని ప్రేమ రోషంపు ఛద్మ వేషమున కాన్పించునని తెలియదా? నా పరువు ప్రతిష్ఠల నేనే అవమానించితిని,—క్షమింపుము

గోవిందమాణిక్య

ప్రేయసీ, నిపై విశ్వాసము తెగిపోయినపుడు, జీవన బంధములు తెగిపోయినట్లె, మనోహరీ, మేఘము క్షణకాలమనియు, సూర్యుడు శాశ్వతమనియు తెలియుము

గుణవతి

మేఘము క్షణకాలముది ఈ మేఘము తొలగిపోవును, విధిచే ఎత్తబడిన వజ్రాయుధము దించబడును, చిరదివసముల పద్ధతుల లోకమున ప్రకాశింపచేయుచు, చిరదివసముల సూర్యుడు తిరిగి ఉదయించగలడు, సర్వలోకములు అభయదానమును పొందగలవు ఈ రెండునాళ్లను స్వప్నమును మరచిపోగలను బ్రాహ్మణులు నిజఅధికారముల తిరిగి పొందునటుల, దేవి నిజపూజల పొందునటుల ఆజ్ఞనొసగుము రాజదండము, తిరిగి తన అప్రమత్త మర్త్య అధికారముల మధ్యకు మరలనిమ్ము

గోవిందమాణిక్య

ధర్మహానికి బ్రాహ్మణులకు లేదు అధికారము నిస్సహాయ జీవముల రక్తముచే కాదు జననిపూజ దేవతాధికారమును పాలించుటకు రాజులకు, విప్రులకు ఎల్లరకును కలదు అధికారము

గుణవతి

భిక్ష, భిక్షను అడుగుచున్నాను ప్రభూ, నీచరణముల ఇది యొకటియే ప్రార్థనచేయుచున్నాను

పరాగితములగు సాంప్రదాయముల ఎరప్రవాహాతి ములను ముక్త సమీరణముల వలెనే రాజునకు లోబడిన విషయములు కావు - అయినను చేతులుజోడించి సమస్త ప్రజలపేరున నీ పట్టపురాణి భయనోగుమని ప్రార్థించు చున్నది

ప్రేమపు అనునయముల సరకుగొనుము ప్రేమ ఆకర్షణవశమున పొసగిన కర్తవ్యంపు త్రుటులను భగవంతు డును మన్నించగలడు

గోవిందమాణిక్య

ఇది ఉచితమా, మహారాజ్ఞీ! నీచస్వార్థముల, నిష్ఠురతమతా దర్పముల, అంధ అజ్ఞానతల, చిరరక్తపాన ముచే బలిసి, ఉబ్బిన క్రూరవృద్ధ ప్రదలను, ఇంకను ఉన్న సహస్రారులతో ఒంటరిగి పోరు సల్పుచున్నను

బడలిన దేహముతో, గృహమునకు వచ్చి నారి చిత్తమునుండి అమృతపానము చేయగోర, అచ్చటను దయాసుధ చిక్కకున్నది! గృహమున పుణ్యప్రేమ వీచుచుండును, దానితో రక్తధారల కలియికయా? ఏ దైత్యుడు ఆనకట్టల త్రెంచి, ఇట్టి రుధిరస్రవంతుల గొసగించు చున్నాడు!

భక్తియందును, ప్రేమయందును, రక్తపు పూతి లేనా! దయామయయగు రమణి ప్రాణమున క్రూరహింస

శోణితంపు చిహ్నముల వదలి వెడలుచున్నది అట్లుండియు ఈ రక్తపాతమును చేసు మా న్పకూ దా?

గుణవతి

(ముఖమును కప్పుకొని) వెడలుము, వెడలుము

గోవిందమాణిక్య

అయ్యో! మహారాజా, సతి విముఖమైనపుడు, కర్తవ్యము కఠినము కను! (ప్రస్థానము)

గుణవతి

(ఏడ్చుచు లేచి) ఓ మందభాగ్యవంతురాలా! ఇన్ని నాళ్లుగ ఎట్టి భ్రాంతిని చిత్తము పోషించుచుంటివి నేడు ఇన్ని అనురోధములు, ఇన్ని అనునయములు ఇన్ని గర్వంపుచాతుర్యములు వ్యర్థమగుచుండిని ఎట్టి గిరియు లేకుండెను

చీ, ఏ అందచందములచే కొండ్రాలు మగనికి స్వాభిమానముల చూపగలదు? ఎ న్వాభిమానము న్నియు భస్మముకానిమ్ము, నాకపాలము బూడిదయై పోనిమ్ము! రాజ్ఞి గర్వములన్నియు ధ్వంసము కానిమ్ము ఎలపులీల ఎలాగ ములు, జలిబిలిముద్దుల ఏడ్పులు, ఇక లేవు తెలవంపులు, పాతాళతలమె నా స్థానమని ఇప్పటికి తెలిసికొంటిని నిజతేజమున పడగ ఎత్తు పైకెత్తు సర్పమునుకాని గ్రహించితిని

పంచమ దృశ్యము

మందిరము

(కొందరు గ్రామీణుల ప్రవేశం)

నేపాల్

ఎక్కడరా, నీ మున్నూరుగొర్రెలు, నూరు దున్న పోతులు, తెగిన బల్లితోకైనా, చూపుమేరలో ఎక్కడా కనబడ్డంలేదు మేళం, గీళం, ఎక్కడికిపోయె అందరు మొగాలు జారవేసినారు సామ్మి సెలవుచేసి జాతర చూద్దామని వచ్చినందుకు, మంచిగోరిగింపే అయింది

గణేశ్

ఒరే, చూడు, అమ్మోరుదేవళం ఎదురుగ్గా అల్లా మాట్లాడకు అమ్మకు గొర్రెలు అందలేదు, ఆకలితో లేచి, మీలో ఒక్కొక్కరిని పట్టుకొని నోట్లో వేసుకొంటుంది

హోరు

ఏం పోయి - నేడు మీరందరు ఎక్కడుండినార్రా? పోయినేడు, మొక్కు పూర్తిచేసి, శాస్త్రిగారు జాతర చేయించినపుడు, మీ కాళ్లలో ముళ్లుగుచ్చుకొన్నయా? అప్పుడొచ్చి, ఒకనారి చూచిపోయుంటే, సరిపొయ్యేది నెత్తురతో నదంతా ఎర్రబడిపోయింది ఈ నాయాళ్లు

ఏపొద్దువచ్చారో, అమ్మోరికి తిండికూడా నిలిచిపోయింది మీలో ఒక్కొక్కర్ని పట్టి ఆమెదెగ్గిర పెత్తే, మనసులోని దిగులంతా పోతుంది

కాను

ఒరే, అన్నా, ఎందుకురా ఊరికె కోప్పడుతావు? మనకు నోటితో చెప్పడనికి ఏముందిరా? మనం ఊరికే నిల్చొని వాళ్ళమాటలు వినాల్సిందె!

హోరు

నివెమన్నాసరే, కొంచెంలో నాకు కోపంవచ్చేది నిజం ఆ నాడు, వాడు నాయాలా అనేంతవరకూ వచ్చాడు అంతకన్నా ఇంకొకమాట ఎక్కువ అనిపుండినా, నా ఒంటి మీగ చేయివేసియుండనా, ఇదో చెప్తుంగా నేను వాణ్ణి—

నెపాల్

జరిగేదేమో, జరిగనీచూస్తాం, ఎవరి ఎముకల్లో ఎంత బలముందో చూస్తాం

హోరు

సరే రారా ఇచ్చటి తలారి మా మామకొడుకు, తెలుసురా

నేపాల్

వాణ్ణి తీసుకొనిరారా మీ మామనుకూడ వెంట బెట్టకొనిరా ఇద్దరిని గౌరవించి పంపిస్తాము

హోరు

మీరందరు విన్నారుగద

గణేశ్, కాను

అరే కట్టిపెట్టండిరా, ఇంటికి నడవండి ఈ వేళ ఏమీ ఒంటికి తగ్గలేదులే ఇప్పుడు మీ చెల్లాటాలు కట్టిపెట్టండి

హోరు

ఇదేనా చెల్లాట మామామను తిట్టడం, మా మామకొరుకు, తలారిని తిట్టడం, యిదేనా తమాషా

గణేశ్, కాను

కట్టిపెట్టండిరా, మీ మీ అబ్బలతోకూడ మీరే చావండి

(రఘుపతి, నయనరాయ్, జయసింహుల ప్రవేశం)

రఘుపతి

తల్లియెడ భక్తిలేదా నీకు?

నయనరాయలు

ఇట్టిమాట చెప్పుటకు ఎవరికి సాధ్యము? భక్తవంశ మున జన్మించితిని

రఘుపతి

మంచిది, మంచిది, అట్లైన నీవు తల్లిసేవకుడవు మాలో చేరినవాడవు

నయనరాయలు

ప్రభూ, మాతృభక్తులకు దాసుడను నేను

రఘుపతి

మంచిది. నీ భక్తి అక్షయముగ నుండుగాక! భక్తి నీ బాహువులలో దుర్జయశక్తిని సంపాదించుగాక. భక్తి నీ కత్తికి పదును పెట్టి, వజ్రాయుధపు తేజముతో దానిని నింపుగాక. నీ భక్తి, పదవితో ప్రకాశించు వారందరికన్న పైన, హృదయమున వాసము చేయునుగాక!

నయనరాయలు

బ్రాహ్మణుని ఆశీర్వాదము వ్యర్థము కానేరదు

రఘుపతి

అటులైన, సేనాపతీ, తల్లికార్యమునకై నీ సకల బలముల ఒక్కుమ్మడిగ చేకూర్చుకొనుము. మాతృవిద్రోహుల నాశన మొనర్పుము.

నయనరాయలు

ప్రభూ, మీ ఆన చొప్పున నే మాతృద్రోహి, ఎవడు వాడు?

రఘుపతి

గోవింద మాణిక్య

నయనరాయలు

మనమహారాజా!

రఘుపతి

నీ సైన్యబలములతో అతనిపై దాడి వెడలుము

నయనరాయలు

ఛి, పాపపు ఉపదేశము, ప్రభూ, నన్ను ఎట్టి పరీక్ష
ులుపుచున్నావు?

రఘుపతి

నిజమే, పరీక్షయే నివు ఎవరి భృత్యుడవో యీ తూరి పరీక్షామూలమున తేలవలసియున్నది చింతల వదలుము, శంకల మానుము తామసించుటకు వ్యవధిలేదు ప్రళయభైరవలె త్రిపురేశ్వరి ఆజ్ఞ ముఖరితమగుచున్నది నేడు సకల బంధనములు విచ్ఛిన్నమై పోయెను

నయనరాయలు

చింతలులేవు, ఎట్టి శంకలును లేవు దేవి ఎచ్చట ఉంచెనో, అచ్చటనే అటలముగ ఉన్నాను

రఘుపతి

మంచిది.

నయనరాయలు

ఇట్టి ఆజ్ఞాభారమును నాపైనుంచుటకు, జనని సేవకులలో అంతటి నరాధముడనా? నేను విశ్వాసఘాతకుడను కావలెనా? విశ్వఘాత స్వయముగ నిలిచియున్నదే - హృదయ విశ్వాసములపైనున్న ఆమె ఆటల ఆసనమును, తననోటితో దానిని బ్రద్ధలు చేయమని దేవి నుడువునా? అటులైన నేడు రాజు వెడలును, రేపు దేవి పగిలిన గోడల మేడవలె మనుష్యత్వమే విరిగి కూలిపోవును

జయసింహ

సేనాపతీ, ధన్యుడవు, ధన్యుడవు

రఘుపతి

నిజముగ ధన్యుడవే నీవు ఇదెట్టి భ్రాంతి నిది? తల్లి వద్ద ఏరాజు విశ్వాసఘాతకుడో, అతనితోటి విశ్వాస బంధనములు ఏల?

నయనరాయలు

ఈ వ్యర్థతర్కములతో ఏమి లాభము? బుద్ధియొక్క మాయాజాలములలో పడుటకు కోరుట లేదు

ఒకేమార్గమున్నదని తెలియును అది విశ్వాస మార్గము ఆ తిన్నని మార్గమున మూర్ఖుడు, అధముడగు భృత్యుడు ఈ నయనరాయ్ శాశ్వతముగ వెడలుచుండ గలడు (ప్రస్థానము)

జయసింహ

చింతయేల దేవా, ఇట్టి విశ్వాసబలముననే, మన మును కార్యముల నిర్వహింతము ఎవరినుండి భయము మనకు ప్రభూ! సైన్యబలములతో నేమి పని? అస్త్రములచే ఏ మగును? ఎవరిపైనున్న భారమునకు తగిన బలము, వారివద్దనే యున్నది మనము నిజమగు మాతృసేవకుల మైతిమేని, తప్పక తల్లిపూజ చేసియే తీరెదము ప్రభూ! రమ్ము మందిర ఘంటాను ప్రమోగించెదను, పురవాసుల పిలిచి వచ్చెదను మందిర ద్వారముల తెరచివైచెదను

ఒరే రండు మీరు రండు, రండు, భయమెరుగని తల్లిపూజ కాగలదు నిర్భయముగ రండు, ఓ తల్లి బిడ్డ లారా! ఓ పురవాసులారా!

(రఘుపతి, జయసింహుల ప్రస్థానము)

పురవాసుల ప్రవేశము

అక్రూర

ఒరే, రండి రారండి

అందరు

దుర్గామ్మవారికి జై

హోరు

రండిరా, తల్లికి యెదురుగ్గా, చేతులెత్తి ఆడదాము

సమరభూమిని మహాంకాళి
సల్పుచున్నది నగ్న నర్తనకేలి

అనుసరింతము మనము కూడ
ఆ నాట్యపదక్రీడ

ముజ్జగముల ముంపి యిరుల
మత్తిల్లును దిగ్వసన,
ప్రఖరవహ్నిశిఖ విధంబు
రగుల తనదు రక్తరసన,

శలభముల్ గని దుముకుచున్నవి
ప్రాణాలవిడనాడ,
అనుసరింతము మనముకూడ
ఆ నాట్యపదక్రీడ

విడినజుట్టు విరియబారు
నభస్స్థల నల్లగిల్ల,
చంద్రసూర్య చక్రంబులు
దాగుః భయంబువల్ల

అసిత దేహము పయిన రక్తము
అరుణవంతము చూడ
అనుసరింతము మనముకూడ
ఆ నాట్యపద క్రీడ

భ్రుకుటి భుగ్నతి, మహాందోలి
త మగుచున్నది త్రాసచే భువనాళి,
సమరభూమిని మహాంకాళి
సల్పుచున్నది నగ్న నర్తనకేళి

అందరు

తల్లికి జై

గణేశ్

ఇక జంకు గొంకులు లేవు

కాను

ఒరే, దక్షిణాదివాళ్లు ఇప్పుడు ఎచ్చటికి పొయ్యా
రురా!

గణేశ్

తల్లి ఐశ్వర్యము, నాయాళ్లు, సహించలేక పొయ్యారు
వారు పరుగెత్తిపోయారు

హారు

కేవలము తల్లి ఐశ్వర్యమేకాదు, వాళ్లను ఎట్లా చీవాట్లుపెట్టినానంటే, వాళ్లు యిక ఈతెట్టు ముఖముపెట్టరు, అన్నో, మా మామకొడుకు తెలారి పేరు చెప్పేటప్పటికి వాళ్ల మొగాలల్లో నెత్తురు లేదు

అక్రూర

మా నితాయి ఆనాడు వాళ్లను బాగా చీవాట్లు పెట్టి, కోపపడి పంపించాడు. ఆ ఎలుక మొఖమువాడు, నాయాలు గబగబ ఏదో జవాబుచెప్పడానికి వచ్చినాడు ఒరే మీరు దక్షిణాదిన ఉండేవాళ్లు, ఉత్తరాదిసంగతి నీకేమి తెలుసురా, ఉత్తరము చెప్పడానికి వచ్చావుకాని, ఉత్తరము సంగతి నీకేమి తెలుసురా! అని మా నితాయి అనేటప్పటం మే మంతా నవ్వేతా ఒకరిమీద ఒకరు విరగపడాం

గణేశ్

ఇట్లాంటివాటిల్లో వాసు గట్టివాడే కాని నితాయితో మాటలు పెట్టుకొనే శక్తి లేదు వాడికి

హారు

నితాయి మా మేనత్త మొగుడు

కాను

వినండి, ఒకనారి మాటవినండి, నితాయి మళ్లా నీ మేనత్త మొగుడు ఎప్పుడయ్యాడు రా!

హోరు

మీరంతా నా మాటలన్నీ పట్టిచూడడానికి మళ్లి నారా? బలే, మేనత్త మొగుడు కాకపోతే కాకపోయె దాంట్లో నీకొచ్చిన సంతోషమేముంది? మా మేనత్త మొగుడు కాలేదని మీ మేనత్త మొగుడు అయ్యాడా?

(రఘుపతి, జయసింహుల ప్రవేశము)

రఘుపతి

సైన్యము వచ్చుచున్నదని వింటిని జయసింహా, అస్త్రములతో నీవిచ్చట నియ్యము

మీరు రండిరా, ఇచ్చట నిలవండి! మందిరద్వార మును కాపాడవలసియున్నది నేను మీకు అస్త్రముల తెచ్చియిచ్చెదను

గణేశ్

అస్త్రములేల స్వామీ?

రఘుపతి

తల్లిపూజను ఆపుచేయుటకు రాజసైన్యములు వచ్చుచున్నవి

హోరు

సైన్యములు వచ్చుచున్నవా? ప్రభు అట్టిౖెన ప్రణామములు

కాను

మేము కొద్దిమందిమి, సైన్యములువచ్చిన ఏమిచేయ గలము?

హోరు

ఏదో చేయడానికి అందరిక చేతనగుతుంది, కాని సైన్యములువస్తే, యిచ్చట స్థలమేది? యుద్ధము తర్వాత సంగతి, యిచ్చట నిలబడ్డానికి స్థలమేది?

అక్రూర

మాటలు కట్టిపెట్టండిరా, చూడలె స్వామి కోపంతో వణకిపోతున్నాడు

స్వామీ, అనుమతి యివ్వండి, మా ఊరిలో అందరిని పోయి పిలుచుకొని వస్తా

హోరు

అది మంచిదిరా అట్లనే మా మేనమామకొడుకును నేనూ పిలిచివస్తాను కాని ఇక ఏమాత్రం ఆలస్యంచేసినా మంచిదికాదు

(అందరు ప్రస్థాన ఉద్యుక్తులయ్యేదరు)

రఘుపతి

(కోపమున) ఒరే, నిలువుడు, అచట

జయసింహ

(చేతులు జోడించి) ప్రభూ, వారిని పోనిమ్ము మూర్ఖులు, ప్రాణము పోవునని భయపడినవారు, మొదటనే వచ్చిపోవుచున్నారు

మాత్రసైనికుడను నేనున్నానుగా సహస్రసైనికుల బలము నా దేహమున గలదు అస్త్రముల ఉంచివేయుడు భీరువుల పోనింకు

రఘుపతి

(స్వగతము) ఆ కాలము పోయినది అస్త్రములు కావలె, అస్త్రములు కావలె కేవలము భక్తికాదు (ప్రకాశముగ) జయసింహా, బలిని తెమ్ము పూజ ప్రారంభించెదము

(బయట వాద్యములు మ్రోగును)

జయసింహ

సైనికులుకారు ప్రభూ, రాణిపూజ ఏతెంచుచున్నది

(అనుచరులు, పురవాసుల ప్రవేశము)

అందరు

ఒరే బయములేదురా, సైన్యములేవిరా? తల్లిపూజ వస్తుంది

హారు

మన మచ్చట నున్నామని తెలిసిపోయిందిరా,
సైన్యాలు మరి యీ దిక్కుకు రావు

కాను

స్వామీ, రాణిగారు పూజ ద్రవ్యములు పంపినారా?

రఘుపతి

జయసింహా, శీఘ్రముగ పూజ ఏర్పాట్లు కావింపుము
(జయసింహుని ప్రస్థానము)

పురవాసుల నృత్యగీతము

(గోవింద మాణిక్యుని ప్రవేశము)

గోవిందమాణిక్య

ఇచ్చటినుండి వెడలి పొండు బలిని తీసుకొని పొండు
రఘుపతీ, వినలేదా నా ఆదేశమును

రఘుపతి

వినలేదు

గోవిందమాణిక్య

అటులైన, నీవు ఈ రాజ్యపువాడివి కావు

రఘుపతి

కాను నేను నేనున్న చోటికి, రాజదండము వచ్చిన రాజహస్తముల నుంచి అది జారి క్రింద పడిపోవును మట్టిలో మకుటము జరాడగలదు ఎవరురా అక్కడ, తీసుకరా తల్లి పూజను (వాద్యములు మ్రోగును)

గోవిందమాణిక్య

నిశ్శబ్దముగ నుండుడు (అనుచరులతో) సేనాపతి ఎచ్చట నున్నాడో, పిలిచి తీసుకొనిరండు అయ్యో, రఘుపతీ కడపటికి, సైన్యములతో ధర్మమును చుట్టుముట్టి కాపాడ వలసి వచ్చెనే! సైనిక దళముల పిలువ సిగ్గగుచున్నది బాహుబలము దుర్బలతను స్మరణకు తెచ్చును

రఘుపతి

అవిశ్వాసీ, కలియుగమున బ్రాహ్మణ తేజము పోయిన దనే నిజముగ నీవు నమ్ముచున్నావా—అందుననా యీ దుస్సాహసము? పోలేదు

ఏ దీప్త అనలము నా హృదయమున మండుచున్నదో, అది నిశ్చయముగ నీ సింహాసనమును అంటగలదు లేకున్న చిత్తింపు చిచ్చునందు సర్వశాస్త్రముల, సర్వబ్రాహ్మణ గర్వముల, సమస్త ముప్పదికోట్ల మిథ్యలను కాల్చి బూడిద చేసెదను

మహారాజా, రాజాధిరాజా నేడుకాదు మరొక దినమున అని నెడే జ్ఞప్తియుంచుకొనుము

(నయనరాయలు, చంద్రపాలుల ప్రవేశము)

గోవిందమాణిక్య

(నయనరాయనివైపు) జవబలిని నిషేధించుటకై సైన్యముతో యిచ్చట నిలువుము

నయనరాయలు

ఈ అధమ కింకరుని మన్నింపుము దేవతా మందిరమున రాజభృత్యులు అసమర్థులు రాజప్రతాపము నాగినంత దూరము మేమును నీడలవలె వెంట పోగలము

చంద్రపాలుడు

నిలువుము, సేనాపతి దీప శిఖ ఒక చోట నున్నను, దీపకాంతి బహుదూరము చనును రాజాభిలాష పోయిన స్థలమునకే మనమును వెడలుదుము

గోవిందమాణిక్య

సేనాపతీ, నా ఆజ్ఞలు నీ తర్కవితర్కములకు గురి కాజాలవు ధర్మాధర్మములు, లాభనష్టములు నావిగా నున్నవి కార్యము మాత్రము నీవు చేయవలసియున్నది

నయనరాయలు

ఈ మాట హృదయము ఒప్పుట లేదు

మహారాజా, భృత్యుడను నిజమే, అయినను నేను మానవుడను కూడ బుద్ధి కలదు, ధర్మము కలదు, ప్రభువు ఉన్నాడు, దేవతయు కలదు

గోవిందమాణిక్య

అటులైన అస్త్రముల పెట్టివేయుము చంద్రపాలా, నిన్ను సేనాపతిగ నియమించుచున్నాను రెండు పదవులును నీవే నిర్వహించుము జాగరూకతతో సైన్యములతో మందిరమును కాపాడుము

చంద్రపాలుడు

మహారాజా మీ ఆదేశ ప్రకారమే

గోవిందమాణిక్య

నయన్, నీ అస్త్రముల చంద్రపాలున కొసగుము

నయనరాయలు

చంద్రపాలునకా? ఏల మహారాజా? ఈ అస్త్రముల పూర్వము మీ రాజపిత మహుడు మా పితామహునకచ్చెను, తిరిగి తీసుకొనదలచిన, ఎవే తీసికొమ్ము స్వర్గమునందున్న ఓ పితృపితామహులారా, మీరే సాక్షులు యజ్ఞము చేయువాని హోమమునువలె, ఇన్ని దినములుగ ఏ రాజవిశ్వాస

మును బహుయత్నమున పాలించిరో, అట్టి మీరె మాడుడు ఈ అస్త్రము స్వాతిదారుని, ఎటిని ఎట్టి కళంకము లేకనే నేను ఇచ్చివేయుచున్నాను

చంద్రపాలుడు

సోదరా! ఒకమాట

నయనరాయలు

ఛీ, ఊరకుండుము

మహారాజా! సెలవు పుచ్చుకొనుచున్నాను

(ప్రణామ పూర్వకముగ ప్రస్థానము)

గోవిందమాణిక్య

రాజకార్యముల స్వల్పస్నేహములకు తావులేదు దేవతయొక్క కార్యభారము తుచ్ఛమానవులపై—అయ్యో, ఎంత కఠినము

రఘుపతి

ఇదేరీతి బ్రాహ్మణశాపము ఫలించగలదు నిన్ను నమ్మియున్నవారి హృదయములు క్రమముగ దూరము కాగలవు, నిలుచున్న స్థానముకూడ బ్రద్దలు కాగలదు

(జయసింహుని ప్రవేశము)

జయసింహ

ఏర్పాట్లన్నియు పూజకై కావింపబడినవి బలి ఆయత్తముగనున్నది

గోవిందమాణిక్య

బలి ఎవరి కొరకు?

జయసింహ

మహారాజా! నీవును ఇచ్చట నున్నావా! అట్లైన నివేదన ఆలకింపుము రెండు చరణముల కడ ఒకే అనురోధము ప్రభూ, నిగర్వ్యయుత ఆదేశమును ఉపసంహరించుకొనుము మానవుడవై దేవిని మరుగుపరచి నిలువకుము

రఘుపతి

ఛి, జయసింహా, లెమ్ము, లెమ్ము ఎవరి చరణములకు వంగి నమస్కరించుచున్నావు? నేను గురువగు నతనికి ఈ ప్రపంచమున, నా ఈ చరణములే ఏకైక శరణ్యములు మూఢుడా, ఇటు చూడుము, గురుచరణముల బట్టి క్షమాభిక్షను అడిగికొనుము రాజాదేశముతోనా దేవిపూజను మనము చేయుట? కరాళకాళీదేవి నీ దృష్టిలో ఇంత లెక్కలేనిదాయెనా? నిలిపివేయుము, పూజను ఆపివేయుము,

బలిని – రాజదర్పము ఎన్నాళ్లుండునో చూచెదము గాక!
జయసింహా! ఎచ్చివేయుము

(రఘుపతి, జయసింహుల ప్రస్థానము)

గోవిందమాణిక్య

ఈ పృథ్వియందు వినయమను నదెచ్చట నున్నది?
మహాదేవీ! ని పదతలముల సంచరించువారును, తామెంత
క్షుద్రులో తెలిసికొనజాలకున్నారే! అయ్యో, నీ మహిమను
హరించి గైకొనుచున్నారు, వారి దేహములలో ఇంత
అహంకారము ప్రవహించుచున్నది (ప్రస్థానము)

ద్వితీయాంకము

ప్రథమదృశ్యము

మందిరము

రఘుపతి, జయసింహ, నక్షత్రరాయలు

నక్షత్రరాయలు

గురుదేవా, నన్నేల పిలిపించితిరి?

రఘుపతి

నిన్న రాత్రి దేవి స్వప్నమున కాన్పించి 'నీవు రాజు వయ్యెద'వని చెప్పినది

నక్షత్రరాయలు

నేను రాజు నయ్యెదనా! ఆహా, ఆహా, ఏమి చెప్పుచున్నావు స్వామి! రాజు నయ్యెదనా! ఈ మాటను క్రొత్తగ వినుచున్నానే!

రఘుపతి

నీవు రాజు వయ్యెదవు

నక్షత్రరాయలు

నాకు నమ్మకము కుదురుటలేదు

రఘుపతి

దేవ స్వప్నము యదార్థము రాజ్యాభిషేకమును నీవు పొందగలవు సందేహము వలదు

నక్షత్రరాయలు

సందేహము వలదా? ఒకవేళ పొందకున్న?

రఘుపతి

నా మాటలో అవిశ్వాసమా?

నక్షత్రరాయలు

అవిశ్వాసము కొంచెమైనను లేదు కాని దురదృష్ట వశాత్తు ఇది కాకున్న?

రఘుపతి

అన్యథా ఎన్నటికిని కానేరదు

నక్షత్రరాయలు

అన్యథా కాదా? చూడుడు, స్వామీ, కడపటివరకు మాట నిశ్చయమేకదా! రాజునై మంత్రిని దూరముగ నెట్టి వేసెదను, వాడు నా తండ్రి తాత యని కాబోలు, అతని దృష్టి ఎప్పుడును నామీదనే యుండును అతనంటేనే నాకు

భయమెక్కువ నిన్ను మంత్రిని చేసెదను తెలిసినదా స్వామీ

రఘుపతి

మంత్రిపదవిని కాలతన్నెదను

నక్షత్రరాయలు

సరే, జయసింహుడు మంత్రియగును కాని స్వామీ, అన్నియు నీకు తెలిసియేయుండిన, ఎప్పుడు రాజునయ్యెదనో చెప్పు చూచెదము

రఘుపతి

దేవి రాజరక్తము కోరుచున్నది

నక్షత్రరాయలు

రాజరకమును కోరుచున్నదా?

రఘుపతి

తొలుత రాజునెత్తురు తెమ్ము, తర్వాత రాజు వయ్యెదవు

నక్షత్రరాయలు

ఎచ్చట దొరకును

రఘుపతి

గృహముననున్న గోవిందమాణిక్యుని రక్తమే కోరుచున్నది

నక్షత్రరాయలు

గోవిందమాణిక్యుని రక్తమే కోరుచున్నదా ?

రఘుపతి

స్థిరముగ నుండుము జయసింహా, తత్తరపడకుము

తెలిసినదా - వినుము - రహస్యముగ అతనిని వధించి, ఆ వేడి రాజరక్తమును దేవి చరణములకడకు తెమ్ము

జయసింహా, స్థిరముగ నుండలేకపోయిన, మరొక చోటికి పొమ్ము

తెలిసినదా, నక్షత్రరాయా, దేవి ఆదేశము రాజరక్తమును కోరుచున్నది—శ్రావణపు కడపటి రాత్రిలోపల మీ రిద్దరు రాజభ్రాతలు కలరు—జ్యేష్ఠుడు చంపకూడనివాడైన—నీ రక్తము కలదు మహాకాళి దప్పికగొన్నప్పుడు, విచారించుటకు సమయములేదు

నక్షత్రరాయలు

అంతియు తలక్రిందులాయెనే స్వామీ, రాజత్వమున పని ఏమి ? రాజరక్తము రాజదేహమున ఉండనిమ్ము నే నున్నట్లుగనే ఉండుట మేలు

రఘుపతి

వేరు మార్గము లేదు, మరె ఉపాయమును లేదు, రాజరక్తము తెచ్చియే తీరవలయును

నక్షత్రరాయలు

స్వామీ, ఏమి చేయవలెనో తెలియపరచుము

రఘుపతి

సిద్ధముగ నుండుము నేను చెప్పినపుడు ఆలస్యము లేక కార్యమును నిర్వహింపుము కార్యసిద్ధి కానంతవరకు, నోరుమూసుకొని ఉండుము ఇప్పటికి పొమ్ము

నక్షత్రరాయలు

ఓ తల్లీ, కాత్యాయని (ప్రస్థానము)

జయసింహ

ఇదేమి వింటిని! దయామయీ తల్లీ, ఇదెట్టి మాట! ఇది నీ ఆనయేనా? సోదరునిచే సోదరహత్య!! విశ్వజననీ!

గురుదేవా! ఇట్టి ఆజ్ఞను తల్లి ఆజ్ఞయని చెప్పివేసితివా?

రఘుపతి

మరే ఉపాయమున్నదో చెప్పుము

జయసింహ

ఉపాయమా? దేని ఉపాయము ప్రభూ, ఛీ, ఛీ, జననీ, నీ హస్తమున ఖడ్గములేదా? నీ రోషమున వజ్రానలము లేదా చండీ? నీకొరకె ఉపాయముల వెదకుటయా?

దొంగలవలె పాతాళమునకు దారిచూపు సురంగ మార్గముల త్రవ్వుటయా! అబ్బా, ఇదెట్టి పాపము

రఘుపతి

పాప పుణ్యములు నీకే తెలియును కాబోలు!

జయసింహ

సర్వము నీవద్దనే నేర్చితిని

రఘుపతి

అటులైన రమ్ము, బిడ్డా, ఇంకొక పాఠము నేర్పెదను పాప పుణ్యములు లేనే లేవు ఎవరు సోదరులు? ఎవరు తమ వారు? ఎవరు ఇతరులు?

హత్యాకార్యము పాపమని ఎవరు చెప్పిరి? ఈ జగత్తే గొప్ప హత్యారంగము ఒక్కొక్క రెప్పపాటు కాలములో లక్షలకొలది ప్రాణములు పెద్ద నిదుర చెందుచున్నవి అది ఎవరి లీల? ఈ ధరణీధూళి హత్యలచే నిండి నిబిడీకృతమై యున్నది ప్రతి అడుగున నూర్లకొలది కీటకములు కాళ్ల క్రింద నలిగిపోవుచున్నవి, అవి వధములు కావా?

వృద్ధమహాకాలము, విశ్వపత్రములమీద జీవుల తుశిక ఇతిహాసముల నిరంతరము రక్తాక్షరములతో వ్రాయుచున్నది

అరణ్యములలో హత్య, మానవ నివాసములలో హత్య, విహంగనీడములలో హత్య, కీటకగహ్వరములలో, అగాధసాగర సలిలములలో, నిర్మల ఆకాశమున ఎటు

చూచినను హత్యయే జీవితముకొరకు హత్య, వినోదము కొరకు హత్య, అకారణమున హత్య, అనిచ్ఛావశమున హత్య!

సమస్త విశ్వము హత్యచే ప్రేరితమై, ఎగఊపిరితో, ప్రాణముల నొడ్డి, పులిచే తరుమబడిన జింకవలె, ఒక్క నిముసమైనను నిలువనేరక సదా పరుగిడుచున్నది

కాళస్వరూపిణి మహాకాళి తృషాతీక్ష్ణమగు లోల జిహ్వనుచాచి నిలిచియున్నది పిండబడిన ద్రాక్షాఫలముల నుండి రసమువలె, విశ్వముయొక్క నాలుగు దిశలనుండి ప్రవహించి, చిరరక్తధార ఆమె అనంత కపాలపాత్రము నందు వచ్చిపడుచున్నది

జయసింహ

నిలుపు, నిలుపు, నిలుపు మాయావినీ, పిశాచినీ, మాతృహీనమగు ఈ ప్రపంచమునకు మాతృఛద్మవేషమున రక్తపానపు లోభమున ఏతెంచితివా? కాపులేని గూండ్లలో ఆకొన్న పక్షిపిల్లలు తల్లికొరకై ఎదురుచూచుచున్నతరి, పేరాశతోనున్న టక్కరివాయసము దగ్గరకు వచ్చిన, తల్లి యని భ్రమసి, సంతసమున గొంతులుచాచి, కండ్లు తెరువని పిల్లలు, అరచి, అరచి, కఠినమగు చుంచు పోడుపులలో తమ కోమల ప్రాణముల పోగొట్టుకొనును అట్టి వాయస వృత్తియా నీది! ప్రేమ మిథ్య, స్నేహము మిథ్య, దయ మిథ్య, మిగతయున్నవన్నియు మిథ్య ఇక ఉన్నది, అనాది,

అనంతహింసమాత్రము సత్యమా? అట్లయైన మేఘముల నుండి, ఆశీర్వాదసమముగ వృష్టిధారలు దగ్ధ ధరణి వక్షముపై ఏల పడుచున్నవి? మరు భూములపై కనికరముతో కరిగి పాషాణములనుండి దయామయమగు స్రోతము ఏల ఏతెంచవలయును? కోటి కంటకముల శిరోభాగమున పుష్పము ఏల వికసించవలెను?

ప్రభూ! నన్ను మోసగించి పరీక్షింపదలచియున్నావు కాబోలు! మాతృభక్తి, రక్తమువలె హృదయమును చిల్చుకొని, పొంగిపడునో లేదో చూడతలచితివా? మాతృపదముల నా హృదయమును బలియిచ్చితినే!

స్నేహపరిహాసవశమున, అదో నా తల్లి నవ్వుచున్నది చూడుము—అవును, నివు రాక్షసివే, పాషాణివే, అవును, ఓ నా తల్లీ, నీవు రక్తతృషార్తినివే తీసుకొందువా, తల్లి నా రక్తమును——ఈ నీ జవితము కొరకు, నీ బిడ్డల జీవితముల తుదముట్టింపదలచితివా, అట్లయైన నా గుండెలోనే ఈ కత్తితో పొడుచుకొనెదను ఈ తెగిన నాళములగుండ స్రవించు రుధిరము, నీకంత రుచికరమా! ఓ నా తల్లీ, నీవు నిజముగ రాక్షసివే, పాషాణివే

గురుదేవా, నన్ను పిలుచుచున్నావా? నీ మోసమును నేను తెలిసికొంటిని భక్తహృదయముల చిల్చు ఈ రక్తమును కోరుచున్నావా? నీ వొసగిన వేదనపై జనని స్నేహహస్తము పడినది ఇప్పుడు దుఃఖముకన్న సుఖము

నూరింతలు కాని రాజరక్తమా! ఛి, ఛి, భక్తి పిపాసిని యగు తల్లినా, నీవు, రక్తపిపాసిని చేసనది

రఘుపతి

అటులైన బలిదానము నిలిపివేయనిమ్ము

జయసింహా

నిలిపివేయనిమ్ము

కాదు, కాదు, గురుదేవా, నీకు మంచి చెడ్డలు తెలియును సరళభక్తి విధానము, శాస్త్రవిధానము కాదు తమ కాంతితో, కన్లు చూడనేరవు అంటుగనే కాంతి ఆకాశమునుండి రావలసియున్నది ప్రభూ, క్షమింపుము, క్షమింపుము ఈ దాసుని ఈ మూఢుని సాహసమును క్షమింపుము

ప్రభూ చెప్పుము, సత్యముగ మహాదేవి రాజరక్తమును కోరుచున్నదా

రఘుపతి

అయ్యో కుమారా, అయ్యో కడపటికి నా యెడలనే అవిశ్వాసమా!

జయసింహా

అవిశ్వాసమా? ఎన్నడును లేదు నిన్ను వదలిన, నావిశ్వాసము ఎచ్చట నిలువగలదు! వాసుకి శిరచ్యుతమగు వసుధవలె, శూన్యమునుండి శూన్యమునకు దొరలి, వినా

శము హింపను రాజరక్తమును కోరిన మహామాయా, ఆ రక్తమును నేను తెచ్చెదను భ్రాతృహత్యమాత్రము జరుగనివ్వను

రఘుపతి

దేవతా ఆజ్ఞ పాపము కానేరదు

జయసింహ

పుణ్యమైన దానిని చేనె సంపాదించుకొనెదను

రఘుపతి

అటులైన, బిడ్డా, సత్యము చెప్పెదను ప్రాణము కన్న అధికముగ నేను నిన్ను ప్రేమించుచున్నాను - తల్లి కన్న ఎక్కువ మమతతో శిశుకాలమునుండి నిన్ను పెంచితిని, నిన్ను నేను పోగొట్టుకొనజాలను

జయసింహ

నా ప్రేమచే పాపమును సంభవింపనివ్వజాలను నా మొదలి ప్రేమపై శాపముపడునటుల చేయజాలను

రఘుపతి

మంచిది, మంచిది, ఈ విషయము తర్వాత చూచెదము— రేపు స్థిరము కాగలదు

(ఉభయుల ప్రస్థానము)

ద్వితీయ దృశ్యము

(మందిరము)

అపర్ణా

(పాట)

ఓ పురవాసీ, ఓహో పురవాసీ

ఉపవాసిని, నేను, నిలంబడి ద్వారము ముందు

జయసింహా ఎచ్చట జయసింహుడు ఈ మందిరమున ఎవ్వరును లేరా!

ఎవరిది! అచలమూర్తివై నీవు ఇచ్చట నిలచియున్నావా - మాటలు ఏమీ పలుకక, ప్రపంచములోని శ్రేష్ఠమగు వస్తువుల హరించుచున్నావా? పేదలమగు మేము దేనికొరకై ఏడ్చుచు, త్రోవత్రోవన తిరుగుచు చచ్చుచుందుమో, అది తనేవచ్చి ని పదములకడ ఆత్మసమర్పణ కావించును దానితో ని కెట్టి ప్రయోజనము లుబ్ధుడు ధనమునువలె, ఏల దానిని మందిరముక్రింద రాసులుగ చేసి ఉంచుకొనుచున్నావు ఈ దరిద్ర ప్రపంచముయొక్క సర్వ వ్యవహారములనుండి మరుగుపరచి దాచుచున్నావు

జయసింహా, ఈ పాషాణురాలు నీకెట్టి సుఖము నివ్వగలదు, నీవద్ద ఏమి మాటలు చెప్పగలదు, ఏ ఆలోచనల ని విషయమై చేయగలదు—ప్రాణపు గోపనపాత్రయందు

ఏ సాంత్వనసుధను రాత్రింబవళ్లు చేర్చి ఉంచుచున్నది వి_త్తమున ఉపవసించుచున్న జయసింహా, ఎవరి మాయ బడిన ద్వారముకడ కూర్చొనియున్నావు

(పాట)

ఓ పురవాసీ, ఓహో పురవాసీ!
ఉపవాసిని, నేను, నిలంబడి ద్వారము ముందు
కనుదాన సుఖోత్సవముల్ ప్రతిసౌధమునందు
మధురంబగు కోలాహలంబు నిరంతరము విందు

(రఘుపతి ప్రవేశము)

రఘుపతి

ఎవతివే నీవు ఈ మందిరమున

అపర్ణా

నేను బిచ్చమెత్తుకొనుదానను జయసింహుడేడి?

రఘుపతి

మోసపుదానా, ఇచ్చటనుండి దూరముగ పొమ్ము దేవి సామీప్యమునుండి జయసింహుని లాగివేయ కోరు చున్నావా, ఉపదేవివైవై నీవు?

అపర్ణా

నావలన దేవికి ఎట్టి భయము! నా సర్వస్వము మ్రింగివేయునేమో యని నేనే ఆమెనుచూచి భయపడు చున్నాను (పాడుచు, పాడుచు ప్రస్థానము)

వలను నా కెవస్తుజాలము
ఉండబోనిట అధిక కాలను
ఎచటనుండిటు ఎవరివచ్చితో, అటకు ఆడుచుపోదు
కనుడు మీరలు కదుసుఖమ్ముల
నవనవంబగు నుత్సవమ్ముల
ఇంట నవ్వక యింతికూడా మ్లానవంతము కాదు

తృతీయ దృశ్యము

మందిర సమ్ముఖమార్గము

జయసింహ

చింతాజాలములు దూరమైపోగాక సందేహములు విచ్ఛిన్నమైపోనీ చింతా నరకమునకన్న, ఎంతక్రూరమైనను, కఠినమైనను కార్యమే మేలు కార్యమునకు అంతమున్నది, తలంపులకు ఎచ్చటను పొలిమేరలు లేవు—ఆవిరివలె ఒక్క నిముసమున వేయిరూపములు దాల్చుచుండును నాలుగు నైపుల దారి డొంకల వెదకిన కొలది, అవి దాగి, కాన్పించక పోవుచుండును

అనేకములకన్న ఏకము లెస్స గురుదేవా, నీవు సత్యము, నీ ఆదేశము సత్యము, నీవు కనబరచినదియే సత్య పథము హత్య పాపముకాదు, భ్రాతృహత్య పాపముకాదు,

రాజహత్య పాపముకాదు !—అదె సత్యము, అదె సత్యము పాప పుణ్యములు లేవు, అదే సత్యము ఈ చింతలన్నియు వృథా, ఈ విచార వివేకమున్నియు వృథ.

సోదరులారా! మీరందరెచ్చటికి పోవుచున్నారు? నిశిపురమున తిరునాళ్లు కాబోలు—తరుణ రమణీమణుల నాట్యము జరుగునా? నేనును వచ్చెదను—ఈ ధరలో ఎన్నెన్ని సుఖములు కలవు! తటముల ఒరసివారు నదీతరంగములవలె, మధుర అంగముల నృత్యభంగిమల అందచందములు నల్గడల వెలయుచుండ, నిశ్చింతగ ఆనందసుఖమున యువతులు నృత్యమొనర్చుచున్నారు నిశ్చింతానందమున అందరును నాల్గుదిశలనుండి పరుగిడుచున్నారు తన్మయత్వపరచు కలగానము చెలరేగుచున్నది హాసము, పరిహాసములు, సర్వత్ర ఉత్సాహపరచుచున్నవి ధరశోభయు ఉజ్వలమూర్తిరూపమున ప్రదర్శితమగుచున్నది నేనును వెడలుచున్నాను

(పాట)

ఏ వాడుగయికుందురన్నా, నన్నిప్పు
సమర్పించుకో గోరినాడ,
మనసున్ కరంగించి, పనుల జౌమర
పించి, కొనిపొండు మీతోకూడ॥
ఏ అందాల సంతకు అరుగుచుంటిరో జగత్ పథాన మీరు,
వెన్కబడ్డాను నా భారమును మోయుచూ నేను

దివారాత్రములు మీ సుకపు నవ్వులతీరు
చూచి నంతట నా చిత్తము ఎట్టెట్టులో ఔను
అదో పరదవచ్చి తృటిన్ కంధికిం గొట్టినట్లు
కొల్లగొట్టికొని పొందునట, తెంచి నాదు యిక్కట్లు
పడియుండనిమ్ము నా మనోభారము నంతా
యిలువాకిల నిడ॥ ఏ॥
ఎంతెంత రాకపోకలు, ఏమిటూ తెడునాళ్లు
ఇందరిలో ఎవరున్నారు నన్నెరింగినవాళ్లు
ఇంతటి ప్రజాసమూహములో నన్ను పేరు
పెట్టి పిలువగల్గినవారెవ్వరున్నారు?—
ఒకతూరి నా ముంగల కామె ఎవరో వచ్చి
నిలంబడినట నగు పెదవుల అరవిచ్చి
నే నామెను చూచినమాత్ర ముహూర్తము
లో గుర్తించగలాగ॥ ఏ।

(దూరమున అపర్ణ ప్రవేశించుచు)

అదెవరు, అపర్ణయా! దూరముగ ఏల నిలువబడి యున్నావు? జయసింహుఁ పాట పాడుట నిశ్శబ్దముగ వినుచున్నావా?

అంతయు మిథ్య, బృహత్ ప్రవంచన, అందునసే నవ్వుచున్నాను పాటలు పాడుచున్నాను అందునసే అదో చూడుము, ఎట్టి చింతలు లేక ప్రజలు మార్గముల వెంబడి

చనుచున్నారు అందువననే, చిన్న విషయములకై ఇంత కౌతుకహాసములు, ఇంత కుతూహలము, అందువననే ఇంతటి శ్రద్ధతో యువతీమణులు అలంకరించుకొనుచున్నారు సత్యమగునెడల, ఇటుల జరిగియుండెడిదా? సహజముగనే యింతటి ఆనందము ఇచ్చుట చెలరేగెడిదా?

అటులైన, వేదనచే విదీర్ణమైన పృథ్వియందు, విశ్వవ్యాప్తమగు వ్యాకుల క్రందనములు అణగిపోయి, అనంతకాలముగ నిశ్శబ్దమైపోయెడివి నిక్కముగ మురళి వేదనచే విలపించునెడల, దాని సంగీతమున ప్రక్కనై నీరవమైపోయెడిది

కనుకనే మిథ్యయనియే ఇంతటి హాసము శ్మశానపు అంకమున కూర్చొనియే ఆటలు, వేదన ప్రక్కన పరుండియే పాటలు, క్రూరవ్యాఘ్రపు ఖరనఖములలో తగుల్కొనియే ప్రతిదివసపు కర్మకాండలు జరిగిపోవుచునేయున్నవి సత్యమే యైయుండిన, ఇటుల జరిగెడిదా!

ఓ అపర్ణా, నీవును నేనును లేశమైనను సత్యములు కాము అది తెలిసికొనియే సుఖముగ నుండుము విషాద విస్మయమున మనోహర నేత్రముల తెరచి ఏల చూచుచు నిలచియున్నావు! రమ్ము చెలీ, ఇద్దరము కలసి—శూన్య నభస్థలమున రెండులఘు మేఘఖండములవలె—ప్రపంచమార్గమును దాటి శాశ్వతముగ వెడలిపోదము

(రఘుపతి ప్రవేశము)

రఘుపతి

జయసింహా!

జయసింహ

నిన్ను గుర్తింపలేకున్నాను నేను అదృష్టవంతుడనై నా మార్గమున తెలిపోవుచున్నాను, మార్గమున వేలకొలది జనులు పోవు చందమున నే పోవుచున్నాను నిలుమని చెప్పుటకు వి నెవ్వరవు? నివు వెడలిపొమ్ము నేనును పోయెదను

రఘుపతి

జయసింహా!

జయసింహ

అదో, సమ్ముఖమున సరళమార్గము పోవుచున్నది— చేతులలో భిక్షాపాత్రతో, వెంట నా చెలి భిక్షుకురాలితో వెడలిపోయెదను

ఈ ప్రపంచపు రాజమార్గము ఊహింపరాని జటిల మని ఎవరు నుడివిరి? ఎటువెడలినను, దినావసానమున, జీవితపు అంతిమక్షణమును చేరగలను, ఆచారవిచారముల, తర్కవితర్కముల జాలములు ఎచ్చటనో అంతర్ధానము కాగలవు ధరణి అంకమున క్షుద్రమును, పరిశ్రాంతమునగు నరజన్మమును సమర్పించెదను మూడు, నాలుగుదినముల

నా యీ వ్యాపకతను, మూడు నాలుగుదినముల తప్పిదంపు భ్రాంతుల, భయముల, సుఖదుఃఖముల, క్షీణహృదయపు ఆశల, దుర్బలతావశమున భ్రష్టము భగ్నము నగు ఈ జీవిత భారములను, గభీర విశ్రామ అనంతకాలపు హస్తముల లోనికి తిరిగి యిచ్చివేసెదను ఇదేమో ప్రపంచము శాస్త్ర విధులతో, గురువుతో ఏమి ప్రయోజనము ?

ప్రభూ, తండ్రి, గురుదేవా, ఏమిచెప్పితిని ! ఇంతవరకు స్వప్నములో నుంటిని ఇదో ఆ మందిరము ఇదో ఆ మహా వటవృక్షము, అటల, కఠిన, దృఢ నిష్ఠురమగు సత్యము వలె నిలిచియున్నది దేవా, ఏమి ఆజ్ఞ ! ఏమి చేయవలయునో మరువలేదు ఇదో మూడుము, (కత్తిని చూపి) ని ఆదేశ స్మృతి లోపలను, వెలుపలను పదనుపెట్టుచున్నది ప్రభూ, ఇంకను ఏవైన ఆదేశములున్నవా ?

రఘుపతి

మందిరమునుండి, ఆ బాలికను దూరమొనర్చుము, మాయావినీ, ని ఐంద్రజాలము నా కెరుకయే ఆమెను దూరమొనర్చుము

జయసింహా

దూరమొనర్పవలెనా ? నావలెనే నిరుపేద, మందిరమున ఆశ్రయము పొందినది నావలెనే స్నేహితులు లేరు ఆమెకు, అకంటకమగు పుష్పమువలె నిర్దోషము, నిష్పాపము,

శుభ్రము, సుందరము, సరళము, కోమలము, మరియు వేదనచే విలపించుచున్నది, ఆమెను దూరమొనర్చియే తీరవలయునా? అట్లనే కావించెద గురుదేవా!

అపర్ణా! వెడలిపొమ్ము దయాదాక్షిణ్యములు, ప్రేమ స్నేహములు అన్నియు మిధ్యలు అపర్ణా చచ్చిపొమ్ము ప్రపంచమున మరేమియు లేకపోయినను దయామయమగు మృత్యువున్నది వెడలిపొమ్ము, అపర్ణా

అపర్ణ

జయసింహా! ఈ మందిరమును వదలి నీవు వచ్చి వేయుము ఇద్దరము వెడలిపోవుదము

జయసింహ

ఇద్దరమును వెడలిపోవుదమా! ఇది స్వప్నము కాదు కదా! ఒకతూరి స్వప్నమున ఈ జగత్తు స్వప్నమని తలంచి యుంటిని కావుననే సుఖముగ నవ్వితిని, పాటలు పాడితిని కాని ఇది సత్యమే ఇక సౌఖ్యము సంగతి నెత్తకుము స్వతంత్రపు ఆశను మాపింపకుము సత్యంపు కారాగారమున నేను బందిని!

రఘుపతి

జయసింహా! తియ్యని తలంపులకు ప్రొద్దు లేదు ఆ బాలికను దూరముగ పంపివేయుము

జయసింహ

వెడలిపొమ్ము! అపర్ణా

అపర్ణ

ఏల పోవలెను?

జయసింహ

ఇది ఎ నారీస్వాభిమానమా?

అపర్ణ

ఇంక స్వాభిమానమేమియున్నది? జయసింహా! నీ వేదన నా సకల వ్యధలకన్న, సమస్త గర్వములకన్న అధికము నాకు స్వాభిమానమేమియు లేదు

జయసింహ

అటులైన నేను పోయెదను నీవిచ్చట ఉన్నంత కాలము నీ ముఖము నేను చూడజాలను వెడలిపొమ్ము అపర్ణా

అపర్ణ

కర్కశ బ్రాహ్మణుడా, నీ బ్రాహ్మణత్వము పాడై పోను! క్షుద్రనారిని, అయినను, నీ బంధనములలో జయసింహుని బంధింపజాలవని నిన్ను శపించుచున్నాను

(ప్రస్థానము)

రఘుపతి

బిడ్డా, తలయెత్తుము, ఒకనారి మాటలాడుము ప్రాణప్రియుడైనవాడా, ప్రాణాధికుడా! నా ప్రాణమున, అగాధసముద్రమువలె, ప్రేమ లేదా? ఇంకను చెప్పవలెనా? నేను ఆజన్మపు స్నేహితుడనుగానా, రెండు నిముసముల మాయావాశము భిన్నమైపోయిన, ఇంతి క్లేశమా?

జయసింహ

చాలును, ప్రభూ! ఇక ప్రేమ విషయము చెప్పకుము మనమున కర్తవ్యముమాత్రి మున్నది స్నేహ ప్రేమలు తెడులతా పత్రపుష్పమువలె ధరణిపై కాన్పించును, వెడలి పోవును నవనవ స్వప్నములవలె శుష్కించి అదృశ్యమై పోవును క్రింద, అనంతహృదయభారసమముగ, శుష్క, కఠిన పాషాణపంక్తి శాశ్వతముగ నుండును

(ప్రస్థానము)

రఘుపతి

జయసింహా, ఎన్నో మిషలతో, శక్తులతో ప్రయత్నించినను, నీ భావమును నేను లేశమైన గ్రహించ లేకున్నాను

(ప్రస్థానము)

చతుర్థ దృశ్యము

మందిర ప్రాంగణము - జనులు

గణేష్

ఈసారి తిరునాళ్లకు అంతమంది ప్రజలు రాలేదు

అక్రూరుడు

ఈమారు ఖరి ఎల్లా వస్తారు ఎక్కువమంది ప్రజలు ఇదేమో హిందువుల పరిపాలనగా లేదుగా! ఇదెదో తురుకోళ్ల ప్రభుత్వంగా మారిపోయింది! రాణిగారి బలికూడ ఆపబడింది ఇక తిరునాళ్లకు ప్రజలను రమ్మంటే, ఎవరు వస్తారు?

కాను

అన్నా, రాజుకు ఇంత మాత్రం బుద్ధికూడ లేక పోయిందిరా, ఏదైనాభూతం పట్టిందేమో!

అక్రూరుడు

ఏదైనా పట్టియుంటె, సాహెబుల భూతమే పట్టి ఉండాలి, లేక పోతే బలిని ఎందుకు ఎగరగొట్టేస్తారు

కాని ఏమైనా చెప్పు, ఈ రాజ్యానికి ఇక శుభము లేదు

కాను

పురోహితస్వామి స్వయముగ చెప్పివేసినాడు, మూడు నెల్లలోపల మహాజాడ్యాలతో దేశము నాశనమైపోతుందని

హోరు

మూడునెం లెందుకురా, ఇప్పుడు చూచేరకంగా ఉంటే, మూడుదినాలుకూడా పట్టదు చూడరా, మా మాధవుడు రెండున్నరసంవత్సరాలనుంచి జబ్బుతో మంచములో పడి ఉండినాడు, కాని బతికే ఉండినాడు బలిని నిలిపివేశారో లేదో, వాడు అమాంతంగా నిలుక్క పోయాడు

అక్రూరుడు

లేదురా, వాడు చచ్చి మూడునెలలెందిరా!

హోరు

మూడునెలలైందో, లేదోలే, కాని ఈ ఏడే చచ్చి పోయినమాట నిజమేకదా!

ఒరే, అదెందుకు, మాబావకొడుకు చచ్చిపోతాడని

ఎవరు అనుకున్నారు! మూడునాళ్ళ జ్వరము వైద్యుని మాత్ర లోపలికి పోయిందో లేదో, కళ్ళు తేలవేశాడు

గణేశ్

మొన్న మొన్న మా ఊరిప్రక్క ఊళ్లో, నిప్పు అంటుకున్నది! ఒక్కగుడిసెన్నా కుదురుగ్గా లేదు అన్ని బూడిదైపోయినాయి

చింతామణి

ఇన్నిమాటలు ఎందుకు? చూడరాదూ, ఈ ఏడు ధాన్యము చౌకైనంత, ఎప్పుడూ క లేదు ఈ తూరి రైతుల కొసట ఏమిరాసిందో ఎవరికి తెల్సు

హరు

అదుగోరో, రాజు వస్తున్నాడు పొద్దున్నే ఇటువంటి రాజు మొకము చూచాము, ఈ వేళ ఎట్లాగ గడస్తదో, పా, పా, ఇక్కడనుంచి జరిగిపోతాము

(అందరు ప్రస్థానము)

చంద్రపాలుడు, గోవిందమాణిక్యుల ప్రవేశము

చంద్రపాలుడు

మహారాజా, మిక్కిలి జాగరూకతతో నుండుము నాల్గువైపుల కన్నుల, చెవుల తెరచియున్నాను రాజు యొక్క మంచిచెడ్డలు ఏవియు నాకడ మరుగుపడజాలవు

మహారాజా ని ప్రాణహత్యకొరకై గుప్త ఆలోచనలు జరుగు చుండుట స్వయముగ వింటిని

గోవిందమాణిక్య

ప్రాణహత్య! ఎవరు చేయుదురు?

చంద్రపాలుడు

చెప్పుటకు సందేహించుచున్నాను సత్యమగు కత్తి కన్న, నిష్ఠురమగు వార్త అధికమగు వేదనను రాజ హృదయమున కలిగించునేమోయని భయమగుచున్నది

గోవిందమాణిక్య

నిస్సంకోచముగ చెప్పుము అట్టి ఆఘాతమును సహించుటకై రాజహృదయము సదా ఆయత్తముగనే యున్నది ఇట్ట ఆలోచనలు ఎవరు చేయుచున్నారు

చంద్రపాలుడు

యువరాజు నక్షత్రరాయలు

గోవిందమాణిక్య

నక్షత్ర?

చంద్రపాలుడు

స్వకర్ణములతో వింటిని, మహారాజా, రఘుపతి,

యువరాజు గోపనముగ మందిరమున కలిసి, అన్ని విషయ ముల స్థిరపరచుకొనిరి

గోవిందమాణిక్య

ఆజన్మ బంధముల త్రెంచుటకు, రెండు నిముసము లలో స్థిరపరచివేసిరా? అయ్యో, విధీ!

చంద్రపాలుడు

దేవతకడకు నరక్తమును తెచ్చియిచ్చుటకు

గోవిందమాణిక్య

దేవతకడకా! అటులైన నతడు శత్రునిది దోషము లేదు దేవత పేరున మానవులు మానవత్వమును పోగొట్టుకొనెదరని తెలిసికొంటిని భయము లేదు, పొమ్ము నీ పనికి నీవు పొమ్ము నేను సావధానముగ నుండెదను

(చంద్రపాల్ ప్రస్థానము)

రక్తము కాదు, పుష్పాల తెచ్చితిని, మహాదేవీ, భక్తి మాత్రమే, హింస కాదు, బీభత్సపరచు భీషణ స్వప్నము కాదు

తల్లీ, జననీ, ఈ జగత్తున దుర్బలురు మిక్కుటముగ అసహాయులు బాహుబలమే మిక్కిలి నిష్ఠురము, స్వార్థము మిక్కిలి క్రూరము, లోభము మిక్కలి దారుణము, అజ్ఞా

ంము మిక్కిలి అంపెము, గర్వము ఉంకా గొంకులు లెక
క్షుద్రుల కాళ్లక్రింద ఎలిప, నలిమివేయుచు వెడలు చుండును
స్నేహము, ప్రేమ శ్రీ ఌవృంతముల వ్రేలాడు చుండు చోటున,
స్వార్థపు స్పర్శచే ఒక్క నిముసములో ఊడిపడిపోవు
చుండును

తల్లి, నివును ఖడ్గమెత్తిన, నాలుక చాపిన, అంతయు
అంధకారమగును ఇక సోదరుడు సోదరుడుగా నుండజాలడు
పతియెడల సతి హానియగును బంధువులె శత్రువులయ్యెదరు
మానవవాస గృహములు శోణితమున పంకిలమగును
హింసయే పుణ్యమగును, దయనిర్వాసితమగును

ఇక వలదు ఇక వలదు, ఛద్మవేషము వదలుము
ఇంకను సమయముకాలేదా? ఇప్పటికిని నీ ప్రళయరూపము
మిగిలి ఉండవలయునా? ఇదో నాల్గువైపులనుండి, నాశిరస్సు
నుద్దేశించి రేచియున్న ఖడ్గములన్నియు, మాతా, ని చతు
ర్భుజములనుండియేనా? అటుల కాగలదా? అట్లే కానిమ్ము
బహుశా, నా రక్తపాతముచే హింసానలము ఆరిపోగలదు
కాబోలు ఇంతెటి హింసను ధరణి సహింపజాలదు

రాజహత్య! సోదరులచే సోదరహత్య! సకల ప్రజల
హృదయములయందు వేదన తగులగలదు! సకల సోదరుల
ప్రాణములు భోరున ఏడ్వగలవు నా రక్తముచే హింస
యొక్క మాతృవేషము తుదముట్టగలదు, రాక్షసి ఆకా
రము ప్రకాశింపగలదు ఇది నీదయా విధానమేమైన, అటు
లనే కానిమ్ము

(జయసింహుని ప్రవేశము)

జయసింహ

చండి, చెప్పుము, నిజముగ రాజరక్తము కావలెనా? ఇప్పుడె చెప్పుము, ని నోటితోనే చెప్పుము, మానవభాషలో చెప్పుము, వెంటనే చెపుము నిజముగ రాజరక్తము కావలెనా?

(చెవియొగ్గి)

కావలెను

జయసింహ

అటులైన మహారాజా నీ ఇష్టదేవతల ప్రార్థనల పూర్తి చేయుము నీ కాలము సమీపించినది

గోవిందమాణిక్య

ఏ మయ్యెను, జయసింహా!

జయసింహ

నిజకర్ణములతో నీవు వినలేదా? నిజముగ రాజరక్తము కావలెనాయని అడిగితిని దేవి స్వయముగ 'కావలెను' అని చెప్పినది

గోవిందమాణిక్య

దేవికాదు జయసింహా, వెనుకనుండి రఘుపతి చెప్పెను పరిచితమగు స్వరము!

చెప్పినది రఘుపతియా? వెనుకనుండియా? వలదు వలదు ఇక వలదు కేవలము సంశయములనుండి సంశయములకు దుముకుచుండజాలను తీరమునకు రాగానే, ఎవరో నన్ను తిరిగి లోతుగనున్న ప్రవాహములోనికి నెట్టుచున్నట్లున్నది అదే అవిశ్వాసమను దైత్యుడు ఇక వలదు గురువు కానీ, దేవి కాని, ఇదేమిటి!

(కత్తిని క్రిందవేసి)

పువ్వుల గైకొనుము తల్లి, తీసుకొనుము తల్లి, పువ్వుల తీసుకొనుము తల్లి! పదముల తాకెదను, నీ కానుక కేవలము పువ్వులతోనే కానిమ్ము ఇక రక్తమువద్దమ్మా! ఇక రక్తము వద్దు ఇవికూడ రక్తమువలె ఎర్రగనున్నవమ్మా, ఈ రెండు దానానిపువ్వులు బిడ్డల రక్తపాతముచే, బాధపడుచున్న భూదేవి ప్రేమవేదనవలె, పృధ్వియొక్క మాతృవక్షమును, చీల్చుకొని లేచి వికసించినవి గ్రహించి తీరవలయును, వీటిని నీవు గ్రహించి తీరవలయును నీ రోషమునకు నేను వెరచుటలేదు రక్తమును ఇవ్వను నా కండ్లను ఎర్రచేయుచున్నావా! నీ ఖడ్గమును ఎత్తుము, నా స్మశానదళముల తెమ్ము నేనుమాత్రము భయపడను

(గోవిందమాణిక్యుల ప్రస్థానము)

అయ్యో! ఇదేమాయెను! దేవి, గురువు—మరి ఉన్న సర్వస్వము ఒక్క క్షణములో త్యజించితినే! ఇక జగతిలో మిగిలిన దేది?

(రఘుపతి ప్రవేశము)

రఘుపతి

అంతయు వింటిని అంతయు చెడిపోయెను ఒరే కృతఘ్నుడా! ఏమి చేసితివిరా!

జయసింహ

ప్రభూ! శిక్షింపుము

రఘుపతి

అంతయు ధ్వంసము చేసితివి బ్రాహ్మణకోపమును సగముమార్గమునుండి మరల్చివేసితివి గురువాక్యము నుల్లంఘించితివి దేవి ఆదేశమును వ్యర్థమొనర్చితివి నీ బుద్ధినే అన్నిటకన్న లధికమైనదానిగ చేసితివి ఆజన్మపు ప్రేమ ఋణమును ఈరీతిగగదా! నీవు తీర్చునది?

జయసింహ

తండ్రి, శిక్షనొసగుము

రఘుపతి

ఎట్టిశిక్ష నొసగగలను?

జయసింహ

ప్రాణశిక్షను

రఘుపతి

కాదు, దానికన్న గురుశిక్ష కావలెను దేవి చరణముల స్పర్శింపుము

జయసింహ

స్పర్శించితిని

రఘుపతి

పలుకుము నేను శ్రావణ అమావాస్య నాటికి దేవి చరణములకు రాజరక్తము తెచ్చియిచ్చెద!

జయసింహ

నేను శ్రావణ అమావాస్యనాటికి దేవిచరణములకు రాజరక్తమును తెచ్చియిచ్చెద

రఘుపతి

పొమ్ము

తృతీయ అంకము

ప్రథమ దృశ్యము

మందిరము

[కొంతమంది ప్రజలు, రఘుపతి, జయసింహులు]

రఘుపతి

మీరందరిచ్చటికేల వచ్చితిరి?

అందరు

మేము అమ్మవారిదర్శనంకోసం వచ్చాం

రఘుపతి

నిజమే, దర్శనంకోసం వచ్చితిరా? మాకంకా రెండు కళ్లు ఉండడం మీ అబ్బలపుణ్యాం అమ్మవారు ఎక్కడ, అమ్మవారు ఈ రాజ్యమునువదలి వెళ్లిపోయింది మీరు ఆమెకోసం చేసిన దేమిటి? ఆమె వెళ్లిపోయినది

అంగరు

ఎంతెటి ఆపత్తు ! ఇదేమినాటి స్వామి ! మేమేమి చేశాము ?

నిస్తారిణి

మాచెల్లెలి బిడ్డకు జబ్బుగా ఉండింది అందుకని కొన్ని దినాలు పూజచేయడానికి రాలేకపోతిని

గోవర్ధన

నేను రెండుపొట్లేళ్లను అమ్మవారికి ఇస్తామనే అనేక దినములుగ అనుకొంటుండినాను ఇంతలోకే రాజు బలిని ఆపివేశాడు నేనేమి చేసేది ?

హారు

విడుగో మా గంధమాదినుడు మొక్కుకొని, చెల్లుబడి చేయలేదు, కాని అమ్మవారుకూడ వాడికి తగిన శాస్తి చేసింది వాడి పిత్తకోసం పెరిగి మద్దెలమాదిరి అయిపోయింది నేటికి ఆరుమాసాలనుంచి మంచంలో పడివుండాడు మంచిదె అయింది వాడు మనకు అప్పు సొప్పు యిచ్చేవాడని, తల్లిని మోసం చేయడమా !

అక్రూర

ఒరేయి ఊరకుండండిరా ఊరక అల్లరిచేయకండి అయ్యా, స్వామీ, అమ్మవారు ఎందుకు వెళ్లిపోయింది ? మేమేమి తప్పుచేశాము

రఘుపతి

అమ్మవారికొరకు ఒక్క బొట్టు నెత్తురు ఇవ్వలేక పోతిరి ఇదేకదా మీ భక్తి?

చాలమంది

రాజుగారి ఆజ్ఞకు మేమేమి చేసేది?

రఘుపతి

రాజు ఎవరు? తల్లి సింహాసనము, అయితే రాజు సింహాసనమునకు వందనా! అయితే, ఈ తల్లి లేని దేశంలో, మీరాజుతోనే ఊరేగండి చూస్తాము మీరాజు ఎట్లా రక్షించునో

(అందరూ గొణగొణుకుని తమలోవారు మాట్లాడుదురు)

అక్రూర

ఊరకుండండిరా బిడ్డలు తప్పుచేస్తే, తల్లి దండించాలగాని, ఒకేసారి వదలిపోవడం తల్లికి తగినపనేనా? చెప్పండి, ఏమిచేస్తే, తల్లి తిరిగివస్తుంది

రఘుపతి

మీరాజు రాజ్యమువదలి వెళ్లినగాని, తల్లి ఈ రాజ్యములో అడుగుపెట్టును

(మౌనముగా ఒకరొకరు ముఖములు చూచుకొందురు)

రఘుపతి

ఇదో యీగు చూడండి ఇట్లా రండి అనేక ప్రాంతములనుండి ఎక్కువ ఆశతో అమ్మవారిని చూచుటకు వచ్చితిరి, ఒకసారి ఇట్లా చూడండి

[మందిర ద్వారోద్ఘాటన ప్రతిమపశ్చాద్భాగము
కానవగును]

అందరు

అదేమిటి? అమ్మవారి ముఖము ఏ ప్రక్కన!

అక్రూరం

ఒరే, తల్లి పెడమొగము పెట్టింది రా

అందరు

తల్లీ, తిరిగి నిలబడవమ్మా తల్లీ తిరిగి నిలబడు ఒక్కసారి తిరిగి నిలబడు తల్లి ఏది తల్లి ఏది మేము నిన్ను తిరిగి తెస్తాము, అమ్మా మేము నిన్ను వదలము మాకు మా రాజువద్దు రాజు పోతేపోవనీ, చస్తేచావనీ

జయసింహ

(రఘుపతివద్దకువచ్చి) ప్రభూ! నేను ఒక్క మాట కూడ పలుకకూడదా?

రఘుపతి

పలుకకుండును

జయసింహ

సందేహమునకు ఎట్టి కారణము లేదా?

రఘుపతి

లేదు

జయసింహ

అంతయు నమ్మియే తీరవలయున

రఘుపతి

అవును

(అపర్ణ ప్రవేశము)

అపర్ణ

(ప్రక్కకువచ్చి) జయసింహా, రమ్ము జయసింహా, ఈ మందిరమును వదలి శీఘ్రముగ రమ్ము

జయసింహ

వక్షము బ్రద్దలగుచున్నది

(రఘుపతి, అపర్ణ, జయసింహుల ప్రస్థానము)

(రాజు ప్రవేశించును)

ప్రజలు

మహారాజ, రక్షింపుము మమ్ము రక్షింపుము, తల్లిని తిరిగి వచ్చేటట్లు చేయండి

గోవిందమాణిక్య

బిడ్డలారా వినుడు తల్లిని తిరిగి తెచ్చుటయే నా హృదయపూర్వకమగు అభిలాష

ప్రజలు

మహారాజాకు జై ! మహారాజాకు జై !!

గోవిందమాణిక్య

ఒకతూరి మిమ్ములను అడిగెదను, మీరు తల్లి గర్భమున జనించలేదా? పిల్లలారా, మాతృస్నేహసుధను మీ కోమలహృదయముల మీరు అనుభవించిన వారలే

చెప్పండి మాన్నాను తల్లి లేదా? అన్నిటకన్న మాతృప్రేమ పవిత్రము, ప్రాచీనము, సృష్టియొక్క తొలి క్షణముననే, మాతృప్రేమ మాత్రము ఒంటరిగ మేల్కొని, లేచి కూర్చుండి తరుణవిశ్వమును ఒడిలో గైకొని నత నేత్రములతో చూచుచుండెను

నేడును ఆ పురాతన మాతృప్రేమ ధైర్యపుమూర్తియై నిలచియున్నది. ఎన్నెన్ని ఉపద్రవముల ఎన్ని శోకముల, ఎన్ని వ్యథల, ఎన్ని అనాదరముల సహించినది. కండ్ల ఎదుటనే అన్నదమ్ములలో ఎంత రక్తపాతము, ఎంత నిష్ఠురత, ఎంత అవిశ్వాసము!! నోటమాటలేక వేదనను సహించియు, దుర్బలుల కొరకు ఒడిచాచి, నిరుపాయులగు వారికై సమస్త హృదయమును సమర్పించి, తల్లి ఇప్పటికి కూర్చొనియున్నది. ఆ పరిమితిలేని ప్రేమ, అనాథప్రపంచమును విరమాతృహీన మొనర్చి వెడలునంతటి అపరాధము మనమేమి చేసితిమి? బిడ్డలారా, తల్లులారా చెప్పుడు, నిర్భయముగ చెప్పుడు, అంతటి అపరాధమును చేసితిమా?

కొందరు, కొందరు

తల్లి పూజను నిషేధించితివి. తల్లి బలి అగుపోయెను

గోవిందమాణిక్య

బలిని నిషేధించితిని, ఆ ఆగ్రహమునవా విముఖయగుట, మహాజాడ్యములు, దుర్భిక్షములు, అనావృష్టులు అగ్నిదహనములు, రక్తపాతములు కలుగుచుండుట!

మన తల్లి అట్టివంట తల్లియేనా? అనుక్షణము క్షీణశిశువునకు స్తన్యమిచ్చి బ్రతికించి పాలించు తల్లి, ఆ బిడ్డ

రక్తపానపు ఆశతోనా, యింత ప్రేమ చూపించుట! ఇట్టి మాత్ర అవమానమునకు మనమున స్థానమొసగినవాడు, ఆజన్మమాత్రప్రేమ స్మృతిలో విపరీతపు వేదన కలుగలేదా?

తల్లి ముఖము మనస్సునకు రాలేదా? రక్తము కావలె, రక్తము కావలెనని తల్లి గర్జించుచున్నదా? నిస్సహాయ దుర్బలములగు జీవములు ప్రాణభయమున గజ గజ వణంకిపోవలయునా—దయాహీనులగు స్త్రీ పురుషులు రక్తమత్తతచే విందులు త్రొక్కుటయా! ఇదంతయు తల్లికి సంబంధించినదేనా? బిడ్డలారా! ఇదేనా మన తల్లియొక్క ప్రేమపు చిత్రము

ప్రజలు

మూర్ఖులము మేము, మాకేమీ బోధపడదు

గోవిందమాణిక్య

బోధపడదా! ఏదియు తెలియజాలని రెండు నాళ్ల బిడ్డకూడ తల్లిని తెలిసికొనునే! భయముకలిగిన తల్లివద్ద భయములేదని, ఆకలి కొన్న మాత్ర స్తనములలో క్షీరము యున్నవని, నొప్పికలిగిన తల్లి ముఖముచూచి యేడ్చుటకును సహితము ఆ బిడ్డకు తెలియునే!

తల్లిని మరచిపోవునంతటి ఏమరుపాటుగా, భ్రాంతి యందు ఉన్నారా! మీరలు మాత దయామయి అని

తెలిసికొనలేకపోయిరా! జవ జననిపూజ జీవరక్తముతో కాదు, ప్రేమతోనని తెలిసికొనజాలకపోయిరా? భయమున్న చోట్ల తల్లి లేదని, హింసగల తావున మాత లేదని, రక్తము కారుచోట తల్లి కన్నీరును కార్చునని తెలిసికొనలేక పోయిరా?

ఓ బిడ్డలారా! తల్లి ముఖమున ఎంతెంత వేదన, ఎంత విలపించుదయను కాంచితినో, కరుణాయుతమై తనతళ మెరయు ఆమె నేత్రములలో ఎంత తిరస్కార పూరితమైన దూషణను తిలకించితినో, మీకెట్లు జూపగలను? నేనె చూపగలిగితినేని, ఆక్షణముననే మనతల్లిని మనతల్లియేయని మీరు తెలిసికొనెడి వారలు

దయామయి, మందిరద్వారము కడకు, మాతృ సింహాసనమునుండిదిగి కళంకచిహ్నములను అశ్రుజలములతో కడిగి తుడిచి వేయుటకు దీనవేషమున రాగా, నా అపరాధ ముచే రోషపూరితయై తల్లి నిష్క్రమించినదని మీరలు అభిప్రాయపడుచున్నారే!

(అపర్ణ ప్రవేశించును)

ప్రజలు

నివే గమనించి చూడుము, బిడ్డలపై తల్లి విముఖియై యుండుట

అపర్ణ

(మందిర ద్వారముపై నెక్కి) తల్లి విముఖియాయెను! అమ్మా! తల్లీ మేము చూచునట్లు ఎదురుగా ఒక తూరి రమ్ము మాతా! (ప్రతిమను త్రిప్పి) ఇదో చూడుడు, తల్లి ముఖమును త్రిప్పనది

అందరు

తల్లి కరిగినది! జయము, జయము, మాతా! జయము (అందరు కలసిపాడెదరు)

నిలువజాలక పోతివమ్మా
నిలువజాలక పోతివి
ఒడిలోని బిడ్డల
వదలజాలక పోతివి
దోషముల్ తండోపతండం
బులను సల్పినవారము
ఘశిక రోషము కలిగి యుంటివి
కడకు మోమును త్రిప్పిమాకున్
అభయవాదము అవలకున్ తీ
యంగజాలక పోతివి॥ ని॥ (అందరు ప్రస్థానము)

(జయసింహా, రఘుపతుల ప్రవేశము)

జయసింహ

సత్యము చెప్పుము, ప్రభూ, ఏదేనా ఈ పని?

రఘుపతి

సత్యమేల చెప్పనేరను? సత్యము వచింప వెరచు వాడను కాను. ఇది నాపనియే. ప్రతిమ ముఖమును త్రిప్పినది నేనే. ఏమి చెప్పదలచితివి చెప్పుము. గురువుగు గురువైనావు, నీవు ఎన్నెమి దూషింపవలయునో దూషింపుము, ఏమి ఉపదేశము చేయవలయునో చేయుము.

జయసింహ

నాకు చెప్పుటకేమియు లేదు

రఘుపతి

ఏమియును లేదా? నన్నడుగుటకెట్టి ప్రశ్నయు లేదా? మనమున సందేహము జన్మించిన దాని మీమాంసకై గురు ఉపదేశమును కోరవా? ఓహో, ఇంత దూరమైపోతివా? మనస్సున ఇంతటి విచ్ఛేదము ఘటించెనా!

మూఢుడా, వినుము. సత్యముగ దేవి విముఖమాయెను, కాని అట్లని ప్రతిమ ముఖము తిరుగజాలదు

మందిరమున మనము జరిపించు రక్తపాతమును దేవి పానము చేయును, కాని ప్రతిమాముఖమునకు ఆ రక్తము ఎక్క జాలదు దేవతయొక్క అసంతృప్తి ప్రతిమా ముఖమున కన బడజాలదు కాని మూర్ఖులకు తెలియపరచుటెటుల?

కండ్లు చూడనేరని వస్తువుల చూచుటకు కండ్లు కోరుచుండును అందుననే మిథ్యలో సత్యమును తెలియ పరచవలెను మూర్ఖా, నీ నా హస్తములలో సత్యములేదు సత్యపు ప్రతిమ సత్యముకాదు, మాటలు సత్యములుకావు, వ్రాయబడినవియు సత్యములుకావు మూర్తి సత్యముకాదు చింతలు సత్యములుకావు సత్యము ఎచ్చటనున్నది! అది ఎవరికిని తెలియదు ఎవరును దానిని పొందనేరరు

ఆ సత్యమే కోటిమిథ్యారూపముల నాలుగువైపుల బద్ధమై పడియున్నది అందుననే సత్యము మహామాయ యను నామమును వహించుచున్నది, దాని అర్థము మహా మిథ్యయని సత్యమను మహారాజు రాజ అంతఃపురమున కూర్చొనియుండును శతమిథ్యలు దాని ప్రతినిధులై, నల్గడల ఆధిపత్యము చెలాయించుచుండును

తలపై చేతులుపెట్టుకొని కూర్చొని మరల మరల ఆలోచించుము నాకు అనేక పనులున్నవి ప్రజల మన స్సులు మరల తిరిగిపోయినవి

జయసింహ

ఏ తరంగము తీరమునకు గొని తెచ్చునో, అదే తిరిగి అగాధమధ్యమునకు లాగికొనిపోవును సత్యము లేదు, సత్యము లేదు, సత్యము లేదు అంతయు మిథ్య మిథ్య, మిథ్య దేవి ప్రేమలో లేదు మరి ఎచ్చట నున్నది? ఎచ్చటను ఆమె లేదు దేవి లేదు మిథ్యావగు నీవు దన్యావు, దన్యావు, దన్యావు

ద్వితియ దృశ్యము

[ప్రాసాదకక్ష్యము – గోవిందమాణిక్య చంద్రపాలుడు]

చంద్రపాలుడు

ప్రజలు కుట్రలు పన్నుచున్నారు మొగల్ సేనాపతి అస్సాంవైపులకు యుద్ధమునకై వెడలెను దగ్గరనే యున్నాడు, మూడు నాల్గు దినముల ప్రయాణములోనే నిన్ను సింహాసనమునుండి దూరమొనర్చుటకై మొగల్ సేనాపతికి ప్రజలు వర్తమానమును పంపెదరట!

గోవిందమాణిక్య

నన్ను దూరమొనర్చుటకా! నాయెడ యింత అసంతృప్తియా?

చంద్రపాలుడు

మహారాజా! ఈ సేవకుని అనునయమును మన్నింపుము ఈ కంస ప్రజలకు పశురక్తము అంత ప్రీతికరమైన, వారికి పశువుల నిమ్ము - వారి రాక్షస ప్రవృత్తి ఆ పశువుల మీదనే పోనిమ్ము

ఎప్పుడు ఏమి జరుగునో యని సర్వదా భయమగుచున్నది

గోవిందమాణిక్య

ఏమగుచున్నదని తెలియును, చంద్రపాలా, రాజకార్యముల భయము కలదని తెలియును ఈ అపార జలరాశి యందు సుడిగుండములు మెండుగ నున్నను, తరిని తీరమునకు కొనిపోవలసియేయున్నది

ప్రజలదూత మొగలులకడకు పోయెనా?

చంద్రపాలుడు

ఇంతలో పోయియుండును

గోవిందమాణిక్య

చంద్రపాలా, నీవును వెడలుము, మొగలుల శిబిరము కడ, దగ్గర దగ్గరగా ఉండి, ఎప్పుడు ఏమి జరుగుచుండునో, వార్తల పంపుచుండుము

చంద్రహాసుడు

మహారాజా ఇచటను సహాయముతో నుండుము,
ప్రమాదముల, బయటను శత్రువులుండురు

(చంద్రహాసుని ప్రస్థానము, గుణవతి ప్రవేశము)

గోవిందమాలిక

ప్రాణేశా, ఈ ప్రయాణము మీకు సుఖము మీకుం శౌర్యముగదా! కోపము బయలుదేరు శత్రువులు నిన్ను వచ్చి తాకినాలయము నన్ను విడువకము, కైలాసముగా ముఖము మున్నె చూచుచు

ఘోరం నింపినది ప్రాతిమయు ఎన్నినమహాత్ముని మహాత్మ్య, ప్రేమోపా అంతరాయముల, పతివ్రతముల, విపదల, విద్యాయము లన్నిటిపైన నన్ను ఆశీర్వాదము నిమ్ము ప్రాణేశ్వర, పునర్దర్శనము ఎప్పుడగునో నాకు? అపారా విరహాగ్నియు ఎట్లు సహింతు ముందు నా దుఃఖము దాని కృపాదృష్టి ప్రసాదము ఎప్పుడు మా ఒలముల కోం, సుధాపాత్రను నా హస్తములు విడి నాని దప్పికను తీర్చకనే, వెడలిపోయెదవా?

(గుణవతి ప్రస్థానము)

వెడలిపోయెను

అయ్యో, నా భరింపరాని జీవనము!

(నక్షత్రరాయల ప్రవేశము)

నక్షత్రరాయలు

(స్వగతము) ఎచ్చటికి పోయినను, అందరును "రాజువయ్యెదవా, రాజువయ్యెదవా?" అని అనుచున్నారు ఇది పెద్ద ఆశ్చర్యకర వ్యవహారముగ నున్నది ఒంటరిగ కూర్చొనియున్నను, రాజువయ్యెదవా రాజువయ్యెదవా, యని ఎవరో అడుగుచున్నట్లు వినుచుందును రాజువయ్యెదవా, రాజువయ్యెదవా యని మాత్రము పలుకగల రెండు రామ చిలుకలు నాచెవులలో నివాసము చేయుచున్నవా యనున ట్లుండును మంచిదే అట్లనే అయ్యెదను, కాని, నాయనా, రాజరక్తమును మీరు తెచ్చియిస్తారా?

గోవిందమాణిక్య

నక్షత్ర! (నక్షత్ర నివ్వెరపడిపోవును) నక్షత్ర! నన్ను నీవు చంపెదవా? చెప్పుము, సత్యము చెప్పుము, నన్ను చంపెదవా? అహర్నిశలు ఈ విషయమే నీ హృదయమున తాండవమాడుచున్నదా? ఈ విషయమును మనస్సున ఉంచుకొనియేనా నాతో నవ్వుచు మాట్లాడుచున్నావా, పాదముల ప్రణామముల చేయుచున్నావా, నా ఆశీర్వాద ముల గ్రహించుచున్నావా, మధ్యాహ్నభోజన వేళల

ప్రక్క-ప్రక్క కూర్చొని నాతో భోజనము చేయుటయు, ఈ మాటను మనస్సున ఉంచుకొనియేనా?

గుండెలో కత్తితో పొడిచెదవా? సోదరా! నీ చరణములు తొలుత ఈ కఠినమర్త్యభూమిపై అడుగిడినపుడే నా ఈ వక్షమునకు నిన్ను అదిమి ఎత్తుకొంటిని జనని శిరముపై తుదిసారి ప్రేమహస్తమునుంచి, ధరాధామమును శూన్యమొనర్చి వెడలిననాడు, నిన్ను ఈ వక్షమునకు అదిమి ఎత్తుకొంటిని—నేడు అట్టి నీవే ఆ వక్షముననే కత్తితో పొడిచెదవా?

పితృపితామహులనుండి ప్రవహించుచువచ్చి చిరదినములుగ సోదరుల నాళనాళములయందు ప్రవహించి, మన ఇద్దరి శరీరములలో పారుచున్న రక్తధారను, నేడు ఆ నాళముల ఛిన్నమొనర్చి భూతలమున వర్షింప చేసెదవా? ఇదో ద్వారమును మూసివేయుచున్నాను, ఇదో నా కరవాలము, నా అనాచ్ఛాదిత వక్షమున నీ మనస్కామములు పూర్ణమగునటుల చేయుము

నక్షత్రరాయలు

క్షమింపుము, అన్నా క్షమింపుము, క్షమింపుము

గోవిందమాణిక్య

రా వత్సా! తిరిగి రా. ఈ పాపమునకు తిరిగి నన్ను క్షమించమని కోరుచున్నావా! ఈ మాట విన్నతోడనే క్షమించుట పూర్తి ఆయెను. నిన్ను దండించుటకు నేను అశక్తుడను.

నక్షత్రరాయుడు

ఈ దుర్బోధకుడు రఘుపతి. అతని బారినుండి నన్ను రక్షించుము.

గోవిందమాణిక్య

వత్సా! నీకు ఎట్టి భయమును లేదు.

తృతీయ దృశ్యము

[అంతఃపురమునందు]

గుణవతి

అట్టుల కాలేదు. కొన్నినాళ్లు కఠినముగ నుండిన ప్రేమతృష చేతనే తాను తిరిగివచ్చునని ఆశించితిని. ఇంతటి అహంకారము మనమున ప్రబలియుండెను. పెడముఖము పెట్టియుంటిని, మాటలాడకుంటిని, కంటతడిపెట్టక నిలచితిని, కేవల శుష్కరోషమున, నిర్లక్ష్యమున అశ్రద్ధతో కొన్నినాళ్లు

గదులని స్త్రీలు గాయి పురుషులకడ శోభ, ఆబాలయమే యుపుగ అది ల్పద్మిని పలెనె పెద్ద గనులుయిలెనిదని విని మాన్యాను ఆశ్చర్యపోదు!

ఈ రోషము ఉప్ర యుడు పులె అప్రమేయుండిన, ప్రాగాసముపై పడి రాజతంద్రను భగ్నమొనర్చెడిది, రాజుల కుమారాదిముల మాన్యమొనర్చి, రాశిమహిమను ఫ్రాక్క్యమొనర్చెడిది

నేను వ్రాసిన ఆ విద్యా విశ్వాసమును ఏల కలుగ చేసితి, ఓ హృదయా కిశ్వాసి! నీ మంత్రమును అనుదినము నా కిన్నియు గా ఏల ధ్వనింప నిచ్చితివి నేను రాజుచే కోన బడని దానినను, అతని దాసిని మాత్రమే, రాశిని కాను అని నీకేల తెలియపకపోయెవి? అని తెలిపియుండిన, నేడు హఠాత్తుగ సంభవించిన ఈ అపాయమును, ఈ పతనమును సహింపవలసి వచ్చెడిది కాదు

(ధ్రువుని ప్రవేశము)

ఎక్కడికి పోవుచున్నావురా?

ధ్రువుడు

రాజు నన్ను పిలిచినాడు (ప్రస్థానము)

గుణవతి

ఈ బాలకుడే రాజహృదయరత్నము

ఒరే బాలకా, నా బిడ్డలకై నియమితమైన ఆసన
మును దొంగిలించి తీసికొంటివి నాకు బిడ్డలు పుట్టలేదని,
వారి తండ్రి ప్రేమపై భాగముకొరకు ప్రాకులాడుచున్నావు
రాజహృదయపు సుధాపాత్రినుండి నీవే మొదటి గుక్కను
పుచ్చుకొంటివి, రాజకుమారులు వచ్చినపుడు నీ యెంగిలి
ప్రసాదమునా వారుపొందుట, ఒరే రాజద్రోహి

తల్లీ! మహామాయీ, ఎంతటి నిఉపేక్ష! ఎంత
సృష్టి, ఎన్ని లీలలు నీవి! నీ లీలావిలాసములలో ఒక్క
బిడ్డను నాకు ప్రసాదింపుము జనని, అనుగ్రహింపుము నా
ఒడిని నింపు, ఇంతటి చిన్న శిశువునే కనికరింపుము నీవు
దేని మిక్కలిగ ప్రేమించెదవో, దానినే నీకు సమర్పిం
చెదను

(నక్షత్రరాయని ప్రవేశము)

నక్షత్ర, ఎచ్చటికి చనుచున్నావు? తిరిగిపోవుచున్నా
వేల? నీ కంతటి భయమెవరివలన? నేను స్త్రీని, నిరస్త్రను
బలహీనను, నిరుపాయను, అసహాయను, నేను అంతటి
భయంకరముగ కాన్పించుచున్నానా?

నక్షత్రరాయలు

వలదు, వలదు, నన్ను పిలువకుము

గుణవతి

ఏల, ఏమాయెను

నక్షత్రరాయలు

నేను రాజుకాను

గుణవతి

కాకిపోయి కాకపోయెదవుగాక! అట్లని ఇంతటి విభ్రమిగుట యేల?

నక్షత్రరాయలు

చిరకాలము రాజు బ్రతికవలయును నేను యువ రాజుగనే ఉండి చచ్చెదను

గుణవతి

అట్లనే చావుము శీఘ్రముగనే చావుము నీ మనోరథము పూర్ణమగునుగాక, బ్రతికయే యుండుమని నీ కాళ్లపై బడి వేడుకొంటినా?

నక్షత్రరాయలు

సరె వచ్చితిని ఏమి చెప్పదలచితివో, చెప్పుము

గుణవతి

నీ ముకుటమును దొంగిలించిన చోరుని తొలగ దీయుము బోధపడెనా?

నక్షత్రరాయలు

అంతయు బోధపడెను ఆ వారు చెప్పినదో మాత్రము బోధపడలేదు

గుణవతి

అదుగో ఆ బాలుడు ధ్రువుడు రాజు ఒడిలో పెరుగుచున్నాడు, వనవనము ... గె ... కటము వెన్నెల పెరుగుచున్నాడు

నక్షత్రరాయలు

అవి నిజమే ఇప్పటికి అంతయు బోధపడినది ధ్రువుని శిరస్సుపై నిజముగ ముకుటమును పెట్టిరని అది అంతయు ఆట అని తలచితిని

గుణవతి

కిరీటముతో ఆటలు! పెద్ద చావుతో ఆటలుసుమా! ఈ ఆటల ఈ తూరి నిలిపివేయుము— లేకపోయిన ఈ ఆటల ఆటబొమ్మవు నీవయ్యెదవు

నక్షత్రరాయలు

అది నిజమే ఇది అంత మంచి ఆటకాదు

గుణవతి

నేను ఆ రాత్రము, నీవు ఆవివి ఓనుక వెళ్లి దేవ చేయుటలు నాడు ఏకాంతముగా అతని రక్తముచే ... ఈ రాజవంశమును నేను ... ము ... ప్తమగ నుండగను పిత్రులోకము ని మంగళకరము కాగలదు నా ప్రాణనాథా!

నక్షత్రరాయలు

బోధపడదు

గుణవతి

సరే వాళ్ళు చెప్పనది వేయుము జ్ఞాపి యుంచు కొనుము, నాకదే విశేదింపుము

నక్షత్రరాయలు

అట్లనే నాగలదు కోటముతో నా ఆటలు! సర్వమును నాశనము కాగలదు! ఔను సంతోషము, రాజ్యరక్షణ, పితృలోకము— గోపెపాటలు ఇక ఏమియు మిగిలిలేదు

చతుర్థ దృశ్యము

(మందిర సోపానముల జయసింహుడు)

జయసింహ

దేవీ, ఉన్నావా, నీవు ఉన్నావా? నిలిచి ఉన్నావా? ఈ అసీమరజని యొక్క కట్టకడపటి భాగముననైనను ఒక్క క్షణమాత్రముగనైన ఉంటివేని, అచ్చటినుండి మిక్కిలి చిన్న స్వరముననైన పలుకుము, 'వత్సా, ఉన్నాను' అని నాతో చెప్పుము

లేదు, లేదు, లెదు, దేవిలేదు లేదా? దయచేసి ఉండుము, ఓ మాయామయియగు మిథ్యా, దయచేసి, జయసింహునిపై దయచేసి, సత్యమైలెమ్ము నా ఆ శైశవ భక్తి, నా ఆజన్మప్రేమ నీకు ప్రాణ మొసగజాలదా? ఇంతటి మిథ్యవా నీవు?

జయసింహా, ని అసువుల ఎవరిక అర్పించితివి? సత్య శూన్యము దయాశూన్యము మాతృశూన్యము సర్వశూన్య మగు స్థానమున సర్వము పారవైచితివే!

(అపర్ణ ప్రవేశించును)

అపర్ణా! మరలవచ్చితివా? నుంగిరిఫు వెయిపలికి వెళ్లగొట్టితిని అయినను నిప్పుడను తము, గడిద్రుని మన మున సుఖింపు ద ర శ ర తె, ప్ర ఖ ఖ ల్లంల చుట్టుచుట్టే తిరుగుచున్నావె! సత్యము మిథ్యల మధ్యగల ప్రభేదము ఇదె మిథ్యను మందిరమధ్యమున బహుయత్నము ఉంచు చున్నాము, అయినను అ ఉం ము ఉం పున్నది త్య మును మందిరముచె పల దా హ ము చె గొట్టి ను, తిరిగితిరిగి వచ్చుచుండును

అపర్ణా, చెల్లికము క నిన్ను వెంలగొట్టను రమ్ము, ఇచ్చట ఇద్దరము రాద్భుదము వాల రాత్రి అయినది తెరు అంతరాళముల కృష్ణపక్షశశి ఉదయించు చున్నది చరాచరములన్నియు సుప్తిమగ్నములు మన మిద్దరము మాత్రమె జాగరణచేయు చున్నాము

అపర్ణా, విషాదమయీ, మాయాదేవి నిన్నుగూడ మోసగించి వెడలిపోయెనా? దేవతచె ఏమి అవశ్యకము మన క్షుద్రసుఖమయ ప్రపంచమునకు ఆమెను పిలిచి తెచ్చు టెల? ఆమెకు మ వ్యథలు ఎట్లు అర్థమ కాగలవు? పాషా ణమువలె ఊరక మాచుచుండును మనసోదరుల మనప్రేమ నుండి వంచితమొనర్చి, ఆ ప్రేమను ఆమె అర్పించు చున్నాము, కాని దానివల్ల ఆమెకే ప్రయోజనమేమి?

[illegible] ప్రపంచం చూపు

త్రిప్పి ఆనా[illegible] మాయ[illegible] కాని ఆమె ఎటు

చూచుచున్నది? ఆకాం[illegible] [illegible] స్వచ్ఛమైననను,

అది మ స్వాత్మ[illegible] కదా! ఆనాడు పురుగులతో సమా

నమైన వారు మ[illegible] గా! ఉపహేళనమున

అంధ[illegible] చక్రముల [illegible] ముక్కలై పోయినను, అల్లు

నలిగి ఉ[illegible] ంపబడినవారు, [illegible] అత్యంతము కావలసిన

వారలెగదా!

[illegible], చెలి నిర్భయముగ [illegible] హీనులమై,

[illegible] ను [illegible] చెర [illegible] లేదయు

[illegible] యు [illegible]? స్వర్గపు ఐశ్వర్యముల త్యజించి

ఈ [illegible] కై వచ్చితివా? అచ్చట

మానవులు లేరు, [illegible] కము లేదు, వ్యథ

పొందుటకు ఏదియు లేని స్వర్గము అరువియాయెనా!

మానవ [illegible] దపరివారము నివాసము నిర్మించుకొన్న భూ

ప్రదేశములకు నిర్భయ, [illegible] వేటకై బయలు

దేరితివా?

అపర్ణా, చెలి, [illegible] లేదా

అపర్ణ

జయసంహో, అటులైన ఈ మందిరమును విడిచి

వచ్చివేయుము

వచ్చెద, వచ్చెద, అట్లనే వచ్చెద. వదిలి పెట్టను. అయ్యో, అపర్ణా, అందుకే వచ్చెదను.

జన్మించిన నాటినుండి నివసించిన రాజ్యమును, ప్రభుత చెల్లించవలసి ఋణములన్నియు పూర్తిగ చెల్లించిన పిదపనే గదా పోవుచున్నాను. ఆ ఋణాలన్నియు అందించి నిమ్ము.

చూడుము, గోమతి తరంగములనెక్కి శిఖవెన్నెల తోపులందు మెరుగుచున్నట్లున్నవి. దాని కలిసి ఒకేమారను తారాసారులు తొక్కచెప్పుమన్నట్లున్నవి. ఆకసమున అర్ధచంద్రుని పాండుముఖకాంతి బడలి వాడియున్నది. బహురాత్రిజాగరణమున కాబోలు, చంద్రుని చరణములపై నిద్రాభారముచే పక్ష్మములు సగము సగము మూయబడి వచ్చుచున్నవి. జగత్తంతయు సుందరముగ మనోహరముగనున్నది.

అపర్ణా, ఇట్టి రాత్రిమధ్యను, దేవి లేదు. దేవిమాట సరే అపర్ణా, సుఖముగా పెక్కితోచినంత ఏవేని విషయములు తెలియునా? అవి మాత్రము చెపుదము. నేనిని వినిన ముహూర్తమున అతులము మగ్నమై జీవితతాపముల మరచి పోగలనో, మరణము ఎంత మధురతామయమో ముందుగనే దానిరుచిని పొందినట్టి విషయముల, అపర్ణా,

నీ మధుకంఠమున, ఆ నీ మధుభార నిమీలితనేత్రముల నా ముఖమువైపు నిగుడ్చి చెప్పుము

ఈ జనహీన స్తబ్ధరజనియందు, ఈ సమస్త జగత్తు యొక్క నిద్రామధ్యమున, చెప్పుము అపర్ణా, వేటినివిని, 'నాలుగవైపుల మరేమియులేను, కేవలము ప్రేమ తేలుచున్నది–పూర్ణిమ సుప్తరాత్రమున రజనీగంధ పుష్ప పరిమళమువలె,' అని ముదిని హత్తుకొను మాటల పలుకుము

అపర్ణ

అయ్యో జయసింహా! ఏమియు చెప్పజాలక యున్నాను ఎన్నో విషయములు మనమున ముకుళించి యున్నవి కాబోలు!

జయసింహా

అటులైన ఇంకను దగ్గర రమ్ము, మనస్సునుండియే మనస్సునకు ఆ విషయముల ప్రవహింపనిమ్ము

ఇదేమి చేయుచున్నాను, అపర్ణా, అపర్ణా!! వెడలిపో మందిరమును వదలి! ఇది గురు ఆదేశము

అపర్ణ

జయసింహా, అంత నిష్ఠురుడవు కాకుము సారె సారెకు మరల్చకుము నేను ఎంత ఓర్చుకొని సహించు చున్నానో దేవునికే ఎరుక

జయసింహ

అటులైన నేను పోయెదను ఒక్క నిముసము ఇచ్చట ఉండజాలను

(కొంచెము దూరముపోయి, తిరిగి) అపర్ణా, నేను నిష్ఠురుడనా? జయసింహుడు నిష్ఠురుడు, కఠినుడు అను నదియే నీ మనమున మిగిలి యుండునా? ఎన్నడును హాస వదనముతో నేను మాటలాడియుండ లేదా? ఎన్నడును దగ్గరకు పిలిచియుండలేదా? నీ కన్నీటిని చూచి కన్నీరు నేను ఎన్నడును రాల్చలేదా? అపర్ణా, అవి యన్నియు మనస్సునకురావా? జయసింహుడు నిష్ఠురుడు, పాషాణ హృదయుడనిమాత్రమేనా నీ మనమున మేల్కొని ఉండుట? దేవియని మనము పిలుచు పాషాణమూర్తివలెనే, నేనును పాషాణుడనా?

అయ్యో, చెలీ, నీవే దేవివై యుండిన, నా అంత ర్దాహము ఎంత దుస్సహమైనదో నీవు తెలిసికొనియుండెడి దానవు

అపర్ణ

బుద్ధిహీనము, వ్యధితము, క్షుద్రమగు ఈ నారీ హృదయమును మన్నించుము ఇక వచ్చివేయుము జయ సింహా, రమ్ము, ఇద్దరమును ఈ మందిరమును వదలి వెడ లెదము

జయసింహ

రక్షించుము, అపర్ణా, కరుణించుము దయచేసి నన్ను వదలి వెడలిపొమ్ము ఈ జీవితమున ఒకే కార్యము మిగిలియున్నది అదే ప్రాణమునకు ప్రభువై ఆధిపత్యము చెలాయింప నిమ్ము దాని స్థానమును నీవు లాగితీసుకొని ఆక్రమింపకుము (వడివడిగ వెళ్లిపోవును)

అపర్ణ

నూరుతూరులు సహించితిని, కాని నేనేల సహింప జాలకయున్నాను? నేడు ప్రాణము బద్దమై పోవుచున్నది?

పంచమదృశ్యము

[మందిరము]

(నక్షత్రరాయలు, రఘుపతి, నిద్రించుచున్న ధ్రువుడును)

రఘుపతి

ఏడ్చి, ఏడ్చి, నిద్రపోయెను జయసింహుడును ఇంత చిన్నతనమున తల్లిదండ్రులు లేనివాడుగ నా ఒడిలోనికి వచ్చెను ఆ నాడు ఇటులనే క్రొత్తగ నల్గడల చూచి ఏడ్చెను అచ్చటనే, దేవిచరణములకడనే అటులనే కొంచ ఊపిరితో రొప్పి, రొప్పి, ఏడ్చి అలసి నాయంత్రమువరకును

నిద్రించెను ఇతనిని చూడగా, అతని ఆ శిశుముఖము, శిశుక్రందనము మనస్సునకు వచ్చుచున్నవి

నక్షత్రరాయలు

స్వామీ, ఇక ఆలసించకు, రాజుకు ఎప్పుడు ఈ వార్త తెలియునో యని భయమగుచున్నది

రఘుపతి

ఈ వార్త అతని కెటుల తెలియగలదు నాలుగు ప్రక్కలు నిశీథపు నిద్రలచే పరివేష్టితము గదా!

నక్షత్రరాయలు

ఒకసారి ఎవరో ఛాయనుచూచితినా యనునట్లున్నది

రఘుపతి

నీ భయపు ఛాయనే

నక్షత్రరాయలు

ఎవరి ఆక్రందనస్వరమును వింటినాయనునట్లున్నది

రఘుపతి

నీ హృదయంపు స్వరమునే మన నిరానందము దూరమై పోవలయును రమ్ము మద్యపానము చేసెదము తలంపు మనస్సున యున్నంతవరకు పెద్దదిగ కాన్పించును, కార్యరూపమున పెట్టునప్పటికి చిన్నదై పోవును ఎంతయో

పెద్దదగు ఆవిరి ఘనీభవించినపుడు ఒక్క బిందు జలము మాత్రమగును

ఏమియు లేదు, ఒక్క నిముసపుపని ప్రదీపపు శీర్ణశిఖను ఆర్పుటకు ఎంత కాలము పట్టును? నిద్రనుండి ఒక క్షణిక కాలమున గాఢతమమగు దీర్ఘనిద్రలోనికి ఆ ప్రాణరేఖ కలిసి పోగలదు శ్రావణ నిశీథమున సౌదామిని మెరసి అంతర్ధాన మగునటుల, దాని పిడుగు మాత్రము శాశ్వతముగ రాజ దంభమున గ్రుచ్చుకొని పోగలదు

రమ్ము, రమ్ము, యువరాజా, నోట మాట, నవ్వు లేక ఒక మూల వాడినటుల ఏల కూర్చొనియున్నావు, ఏదో పెద్దగండము వచ్చినటుల రమ్ము ఈ ఆనందసలిలముల పానము చేసెదము

నక్షత్రరాయలు

చాల ఆలస్యమాయెను నేటికి బలిని నిలిపివేయుము రేపు పూజ జరుగగలదు.

రఘుపతి

ఆలస్యమైనది నిజమే రాత్రి తెల్లవారనున్నది

నక్షత్రరాయలు

అదో, కాలి చప్పుడులు వినబడుచున్నవి

రఘుపతి

ఏవి, నాకు వినవచ్చుట లేదు

నక్షత్రరాయలు

అదో వినుము అదో చూడుము వెలుతురు

రఘుపతి

రాజుకు తెలియవచ్చెను ఇక ఒక క్షణమైనను ఆలసింపకూడదు జై మహాకాళీ (ఖడ్గముమెత్తును)

(గోవింద మాణిక్యరాయలు, ఆతని సిబ్బంది వడివడిగ ప్రవేశింతురు రాజనిర్దేశ ప్రకారము సిబ్బంది రఘుపతిని, నక్షత్రరాయలను పట్టుకొనును)

గోవిందమాణిక్య

కారాగారమునకు గొంపొండు విచారణ జరుగగలదు

చతుర్థ అంకము

ప్రథమ దృశ్యము

[విచారణసభ]

(గోవిందమాణిక్య, రఘుపతి, నక్షత్రరాయలు,
సభాసదులు, సిబ్బంది)

గోవిందమాణిక్య

(రఘుపతిని చూచుచు) చెప్పుటకు ఇంకేమైనకలదా?

రఘుపతి

ఏమియు లేదు

గోవిందమాణిక్య

అపరాధమును ఒప్పుకొనుచున్నావా?

రఘుపతి

అపరాధమా? నిజమే అపరాధము చేసితిని కడపటికి దేవీపూజను చేయలేకపోతిని పొగరున మూఢుడనై అకార

ణముగ ఆలసించితిని దేవి దానికై శాస్తి నొసగుచున్నది నీవు నిమిత్తమాత్రుడవు

గోవిందమాణిక్య

అందరును వినవలయును ఇదే నానిర్ణయము పవిత్ర పూజామిషచే దేవివద్ద రాజాజ్ఞను తిరస్కరించి ఏ మోహాంధుడు జీవబలి నొసగునో, లేక దానికై ప్రయత్నముల చేయునో, అతనికి నిర్వాసన దండము నొసగుచున్నాను రఘుపతీ, అష్టవర్షములు నిర్వాసనమున నీవు గడపవలసియుండును నలుగురు సైనికులు నిన్ను తీసుకొనివెళ్లి రాజ్యమునకు వెలుపల వదలివచ్చెదరు

రఘుపతి

ఈ జగత్తున దేవివద్ద తప్ప మరి ఎవరివద్దను మోకాళ్లను వంచి ఎరుగను నేను విప్రుడను, నీవు శూద్రుడవు అయినను చేతులు జోడించి, మోకాళ్లనువంచి నేడు నిన్ను ప్రార్థించుచున్నాను రెండు దినముల గడవు శ్రావణ మాసపు కడపటి రెండు దినములు నాకు గడువు నివ్వకోరుచున్నాను బాద్రపద శుక్ల ప్రథమ ప్రత్యూషమున నే నీ ఈ అభిశప్త, దగ్ధరాజ్యమును వదలిపోయెదను తిరిగి ముఖము చూపను

గోవిందమాణిక్య

సరి, రెండు దినములగడువు నొసగుచున్నాను

రఘుపతి

మహారాజ, రాజాధిరాజా, మహిమాసాగరా, నీవు కృపావతారుడవు ధూళితుల్యమగు అధముడను, దీన దురదృష్టవంతుడను నేను (ప్రస్థానము)

గోవిందమాణిక్య

నక్షత్రా, నీ అపరాధమును అంగీకరింపుము

నక్షత్రరాయలు

మహారాజా, దోషిని నేను క్షమాభిక్ష కోరుటకు సాహసము లేక యున్నది (పాదములపై పడును)

గోవిందమాణిక్య

చెప్పుము, నీవు ఎవరి కుతంత్రములకులోనై ఈ కార్యమున పాల్గొంటివి? స్వభావముగ కోమల హృదయుడవు ఇంతటి దారుణ కార్యమునకు నీవు ఒడిగట్ట జాలవు

నక్షత్రరాయలు

ఇంక ఎవరిపై దోష మారోపింపగలను? ఈ పాపముఖముతో మరెవరి నామమును ఉచ్చరింపను నే నొక్క

డనే అపరాధిని నా పాపపు కుతంత్రములకు నే లోనై, తప్పు చేసితిని నీ తెలివిమాలిన తమ్ముని నూరుతప్పులు మన్నించితివి ఈ తూరియు మన్నించుము

గోవిందమాణిక్య

నక్షత్రా, చరణముల వదలిపొమ్ము మాట వినుము క్షమించుట నాకు చేతనైన పనియా! విచారణకర్తయు శాసనబద్ధుడు, నేరస్థునికన్న పెద్ద బంది ఒక అపరాధమున ఒకనికి శిక్షనొసగి, మరొకని విడుచుట, దేవునికే లేని శక్తి అది మరి నే నెచ్చట!

అందరు

క్షమింపుము, క్షమింపుము, ప్రభూ! నక్షత్రుడు నీ సోదరుడు

గోవిందమాణిక్య

మౌనముగ నుండుడు ఈ ఆసనమున కూర్చొని యున్నంతవరకు, సోదరుడు, ఆత్మీయుడు నాకు ఎవ్వరును లేరు అపరాధము సప్రమాణమాయెను త్రిపుర రాజ్య సీమలవదలి, తీర్థస్నానముకొరకై బ్రహ్మపుత్రానదీతీరమున ఉన్న రాజగృహమున నక్షత్రరాయలు అష్టవర్షములు నిర్వాసనమున గడపవలయును

(సిబ్బంది నక్షత్రుని పట్టి తీసుకొనిపోవ ఉద్యుక్త లగుదురు రాజు సింహాసనమునుండి దిగివచ్చి)

విశ్వాసఘ్నులు కౌగిలింత యిచ్చి పొమ్ము, సోదరా! ఈ శిక్ష నీకు మాత్రమే కాదు, ఇది నాకును శిక్ష నేటనుండి రాజగృహము సూదులవలె, ముళ్లవలె నన్ను గ్రుచ్చుచుండ గలదు నా ఆశీర్వాదములు నీతో సదా ఉండగలవు దూరమున నున్నంతకాలము దేవతలు నిన్ను రక్షించుచుందురు గాక!

(నక్షత్రుని ప్రస్థానము)

(సభాసదులవైపు చూచి) సభాగృహమును అందరును వదలిపొండు కొంచెముసేపు నేను ఒంటరిగ నుండెదను

(అందరు నిష్క్రమింతురు)

(వేగమున నయనరాయని ప్రవేశము)

నయనరాయలు

మహారాజా, విపదలు వరుసగ వచ్చుచున్నవి

గోవిందమాణిక్య

రాజు మానవుడు కాడా? అయ్యో విధీ, దీనాతిదీనులతో సమానముగ అతని హృదయము విలపించుచున్నది అందరివలె దుఃఖముల నిచ్చెదవు కాని, కన్నీరు కార్చుటకు తీరికనైన నొసగవా? ఏమి విపద, తోడనే చెప్పుము

నయనరాయలు

మొగల్ సైన్యములతో చంద్రపాలుడు వచ్చుచున్నాడు, త్రిపుర రాజ్యమును నాశనము చేయుటకొరకు

గోవిందమాణిక్య

నయనరాయ్, ఇది నీకు ఉచితముకాదు నిజమే, చంద్రపాలుడు శత్రువే కాని అతని పేరున ఇంతటి అపవాదమా?

నయనరాయలు

హీనులగు ప్రజలకు పెక్కుశిక్షల నొసగితివి కాని నాయెడ నేటి నీ అవిశ్వాసము అన్నిటికన్న పెద్దది దేవి శ్రీ చరణములనుండి పతితుడనైతిని, అట్లని అంత అధ పాతమునకు పోతినా?

గోవిందమాణిక్య

అన్నియు బాగుగచూచి తెలిసికొని, మరల చెప్పుము

నయనరాయలు

మొగలులతో కలసి చంద్రపాలుడు నిన్ను రాజ్యచ్యుతుని చేయకోరుచున్నాడు

గోవిందమాణిక్య

ఈ వార్త నీకెట్లు తెలిసినది?

నయనరాయలు

ప్రభూ, నన్ను నిరస్త్రునిచేసిననాడు, అస్త్రహీనలజ్జచే దేశాంతరమునకు వెడలితిని, అస్సాంవారికి మొగలులకును విరోధము నాగుచున్నదని వింటిని అందుచే అచ్చటి రాజ సన్నిధానమునకు సైనికపదవిని కోరుటకు వెడలితిని మార్గ మున త్రిపురవైపునకు మొగల్ సైన్యములు, వారివెంట చంద్రపాలుడు వచ్చుచుండుట కాంచితిని విచారణపై వారి ఒడంబడిక తెలిసికొంటిని, రాజపదములకు పరుగెత్తి వచ్చితిని

గోవిందమాణిక్య

ఈశ్వరా, ప్రపంచమునకు హఠాత్తుగా ఏమాయెను రెండుమూడు దినములక్రిందట ధరణి ఎచ్చటనైన రంధ్రము పడి, నాగవంశమంతయు తండోపతండములుగ రసాతలము నుండి బయటకువచ్చి, పృథ్వికి నాలుగువైపుల అడుగడుగున పడగల ఎత్తుచున్నట్లున్నది ప్రళయకాలము అరుగు దెంచెనా?

ఇది విస్మయమునకు సమయముకాదు

సైన్యభారమును వహింపుము

ద్వితీయ దృశ్యము

[మందిర ప్రాంగణము - జయసింహుడు, రఘుపతి]

రఘుపతి

గర్వము, తేజము, బ్రాహ్మణత్వము అన్నియు అహ గంటెను వత్సా, ఇక నేను, నిక గురువును కాను నిన్న నేను గురుగౌరవమున నిస్సంకోచముగ ఆదేశముల నొసగితిని నేడు అనునయములతో భిక్షనడుగుటకు మాత్రము అధికారము గలదు

దేని బలమున ఐశ్వర్యజ్యోతిని, రాజప్రతాపమును తిరస్కరించి తుచ్ఛమొనర్చుచుంటినో, ఆ అంతరదీప్తి ఆరి పోయినది జారిపోయినది రాలిపడిపోయిన నక్షత్రముకన్న మట్టిదీపము శ్రేష్ఠతరమైనది కుతూహలభరులై ఆ ఖద్యోతముకొరకు మట్టిలో వెతికి తిరుగులాడినను, గొరకదు దీపము అనుదినము ఆరును, అనుదినము వెలుగును తారలు ఒకసారి ఆరిన ఇక శాశ్వతముగ అంధకారము

నేనును చిరదీప్తిహీనుడను దేవతయొక్క అతిక్షుద్ర దానమగు ఈ పరమాయువు అతిసామాన్యమైనది దానిలో రెండునాళ్లు, రాజద్వారమున జానువులవంచి భిక్ష నడిగి

తీసికొంటిని జయసింహా, ఆ రెండుదినములును వ్యర్థము కాకుండుగాక! ఆ రెండుదినములు తమ కళంకముల కడిగి, తొలగదీసి, గతించనిమ్ము వాటి నల్లటిముఖము రాజరక్త ముచే ఎర్రనై పోవునుగాక

వత్సా, ఏల నిరుత్తరుడవు? ఇక గురు ఆదేశము కాదు అయినను బాల్యమునుండియు నిన్ను పెంచి పోషించినదానికై ఎట్టి అనురోధమును తగదా? పితృహీనునకు నేను తండ్రికన్న అధికుడగు తండ్రివలె ఉండలేదా? ఇన్ని మాటలతో దానిని స్మరణకు తెవలసివచ్చెనే యనునది విషాదకరము కృపాభిక్షను సహించవచ్చును, కాని ప్రేమ భిక్షను కోరు అభాగ్యుడు యాచకులలో అధమయాచకు డగును

వత్సా! ఇంకను నిరుత్తరుడవే! జానువులు మరల ఒకతూరి వంగనిమ్ము నా ఒడిలోనికి వచ్చినపుడు నీవు ఇంతవాడవు, నా మోకాళ్ల ఎత్తునను లేకుంటివి అట్టి నీకడనే ఈ మోకాళ్లు వంగనిమ్ము పుత్రా, భిక్షను కోరు చున్నాను

జయసింహ

తండ్రి, ఈ విదీర్ణవక్షమును, ఇంకను వజ్రముచే కొట్టుము దేవి రాజరక్తమునుకోరిన, అటులనే తెచ్చి

యిచ్చెద కోరినదంతియు యిచ్చెదను ఋణమంతయు తీర్చియే పోయెదను అటులనే జరుగగలదు, అటుల జరుగగలదు (ప్రస్థానము)

రఘుపతి

అటులనె కానిమ్ము దేవి కోరుచున్నదనిగా నీవు యిచ్చునది? నేనన్న లక్ష్యములేమి కాలేదు! హా కృతఘ్నుడా! దేవి నీకేమి చేసిపెట్టినది? శిశుకాలమునుండి దేవి నిన్ను అనుదినము పాలించినదా? ఎను రోగమువచ్చిన, సేవ చేసినదా? ఆకొన్న అన్నమిడెనా? జ్ఞానపిపాసను తీర్చెనా? కడపటికి దేవి, హృదయమును విస్తరించి కృతఘ్నతయొక్క వ్యధనుగైకొనెనా? అయ్యో కలికాలము సరే కాని

తృతీయ దృశ్యము

[ప్రాసాదములోని ఒకగది గోవిందమాణిక్య నయనరాయల ప్రవేశము]

నయనరాయలు

విద్రోహి సైనికుల మరల్చి తీసుకవచ్చితి యుద్ధపు వేషములతో సన్నద్ధులైయున్నవారలు, మహారాజా, ఆజ్ఞనొసగుము, ముందుకు వెడలుటకు-ఆశీర్వదించుము

గోవిందమాణిక్య

రమ్ము, సేనాపతీ స్వయముగ రణక్షేత్రమునకు నేను వెడలెదను

నయనరాయలు

ఈ దాసుని మేన ప్రాణమున్నంతవరకు, నెమ్మదిగ నుండుము మహారాజా, విపదముఖమున పడి—

గోవిందమాణిక్య

సేనాపతి, అందరి విపద-అంశములో నేనును భాగస్వామిని కాకోరుచున్నాను నా రాజ అంశము, అందరికన్న ఎక్కువగ నుండవలెనుగదా! సైనికులారా, రండు, నన్ను మీ మధ్యకు తీసికొనుడు మీ నృపతిని దూరముగ సింహాసనాపీఠమున నిర్వాసితమొనర్చి, సమర గౌరవమునుండి వంచిత మొనర్పకుడు

(చారుని ప్రవేశము)

చారుడు

నిర్వాసన మార్గమునుండి కుమారనక్షత్రరాయని మొగలు సేనలు పట్టి తీసుకవెళ్లిరి రాజపదవికి అతనినే నిర్ణయించిరి సైన్యములతో రాజధాని వైపుననే వచ్చుచున్నాడు

గోవిందమాణిక్య

తీరిపోయినది ఇక భయములేదు యుద్ధము నిలిచి పోయినదన్నమాట

(ప్రహరి ప్రవేశము)

ప్రహరి

శత్రుశిబిరమునుండి ఉత్తరము వచ్చినది

గోవిందమాణిక్య

నక్షత్రుని వ్రాత ఇది శాంతి సమాచారముగనుండ వచ్చునని తలచెద—ఇదెట్టి దయజూపు సమాచారము! ఇది నక్షత్రుని భాషకానేరదు నేను రాజ్యమును వీడి వదలి పోవలయునట, లేకున్న సువర్ణత్రిపుర రక్తస్రోతమున తేలి పోగలదట, దేశమును దగ్ధము చేసెదరట, త్రిపురారమణులు మొగల్ అంత పురమున బానిసలయ్యెదరట! ఇదో, ఇదో, ఈ చేవ్రాలు అతనివ్రాతయే "మహారాజ నక్షత్రమాణిక్య" మహారాజ!

చూడుము సేనాపతి-రాజుచే దండితుడు రాజునకే నిర్వాసన దండము విధించి, వెడలగొట్ట చూచుచున్నాడు! భగవంతుని లీలలు ఎట్టివి?

నయనరాయుఁడు

నిర్వాసనమా? అబ్బా, ఎంత సాహసము యుద్ధము పూర్తికాకనే?

గోవిందమాణిక్య

ఇవి మొగలు సైన్యములు కావు త్రిపుర రాజపుత్రుఁడు రాజగుటకు అభిలషించుచున్నాఁడు అందులకై యుద్ధమేల?

నయనరాయుఁడు

రాజ్యమునకు శుభ—

గోవిందమాణిక్య

రాజ్యమునకు శుభమే కాఁగలదు ఎదురెదురుగ యిద్దరు సోదరులు నిలిచి, ఒకరొకరి భ్రాతృవక్షముల లక్ష్యమొనర్చి ప్రాణహంతకములగు అస్త్రముల సంధించుటలో రాజ్యమునకు శుభము కాఁగలదా? రాజ్యమున సింహాసనము మాత్రము కలదు గృహస్థుల గృహములు లేవా? సోదరులు లేరా? భ్రాతృత్వబంధనములు లేవా దానిలో?

చూడనీ, మరల చూడని, ఇది అతని చేతి వ్రాతయేనా? నక్షత్రుని స్వంతరచన కాదు నేను "బందిపోటు

దొంగను దేవద్వేషిని ముందు వెనుక తలంపులేనివాడను ఈ రాజ్యమునకు అమంగళ కరుడను!" కాదు కాదు ఇది అతనిరచనకాదు— రచన యెవరిదైనను, అక్షరములు అతనివే వాని చేతులతో వ్రాసినది నిజము ఏ సర్పపు విషమైనను, నిజ అక్షరముఖముల దానితో నింపి నా వక్షమున విసరెను

దైవమా, ఇది నీ శాస్త్రియేనా-కాదు, కాదు నిర్వాసనమా! అట్లనే కానిమ్ము అతని నిర్వాసనశిక్షను అతనికి మారుగ నేనే నీరవముగ వినమ్రశిరమున వహింపగలను

పంచమ అంకము

ప్రథమ దృశ్యము

[మందిరము—బయటతుపాను]

(పూజోపకరణముల గైకొని రఘుపతి)

రఘుపతి

ఇన్నిదినములకు దేవి మేల్కొన్నదని తలచెద. ఇవి ఆమె రోషహుహుంకారములే! శాపముల ఉచ్చరించుచు, నగరముపైగా పరుగెత్తుచు వెడలిపోయెను తిమిరరూపిణి అదో, వారు నీ ప్రళయసఖీగణము కాబోలు, దారుణక్షుధచే విశ్వమహాతరువును బలవత్తరముగ కదలించుచున్నారు! నీ దీర్ఘ ఉపవాసము నేటితో తీరిపోగలదు. భక్తుల సంశయములలో త్రోసి, ఇన్నిదినములు ఎచ్చటనుంటివి దేవీ? ని ఖడ్గమును నీవు ఎత్తకున్న, మేము ఎత్తగలమా? నీ చండీమూర్తిని చూడచూడ ఎంత ఆనందమగుచున్నది! చిత్తము సాహసముతో నిండుచున్నది. సంశయములు తొలగిపోయెను. గౌరవము పోగొట్టుకొన్నవారు, తలవంపులైన

వారు, నూతన తేజమున శిరముల నెత్తుచున్నారు అదో కాలిచప్పుడు వినబడుచున్నది, అదే నీపూజ వచ్చుచున్నది జయము, జయము మహాదేవికి

(అపర్ణ ప్రవేశించును)

మాయావినీ, దూరముగ వెడలుము పొమ్ము జయసింహుడు కావలెనా నీకు? ఓసీ, సర్వనాశనకారి, మహాపాతకీ!

(అపర్ణ ప్రస్థానము)

ఇదేమి అకాలవ్యాఘాతము! ఒకవేళ జయసింహుడు రాకున్న! ఎప్పటికిని అటుల కానేరదు అతను ఎన్నడును సత్యభంగ మొనర్చువాడు కాడు జయము మహాకాళికి, సిద్ధిధాత్రికి, జయము భయంకరికి—ఏదైన ఆటంకములు సంభవించిన—కడపటికి పట్టుబడిన—అతని కావలివారల చేతులలో అసువుల పోగొట్టుకొనిన! మాతా, అభయా జయము భక్తసహాకారిణీ జయము జయము మాతా జాగ్రత దేవీ, సర్వజయా జయము, జయము శత్రుపక్షము నిశ్శంక కౌతుకమున చూచి నవ్వునటుల నీ భక్తవత్సలుల దుర్నామము ప్రపంచమున వెల్లడి కాకుండునుగాక నీ సంతానమునకు మాతృఅభిమానగర్వము చూర్ణమైపోయిన, తల్లీయని పిలుచుటకైన ఎవరును అవసరము లేదా? అదో పదధ్వని వాస్త

వముగ జయసింహుడే, నృముండమాలినీ, పాషండదళినీ, మహాశక్తీ జయము, జయము

(జయసింహుడు వడివడిగ ప్రవేశించును)

జయసింహా, రాజరక్తము ఏది?

జయసింహ

ఉన్నది, ఉన్నది నన్ను వదలుము స్వయముగ నన్నే నివేదింపనిమ్ము దయామయీ, జగత్పాలినీ, మాతా రాజరక్తము నీకు కావలయునా? నీ తృష ఇక దేనితోను తీరజాలదా? నేను రాజపుత్రుడ నాపూర్వపితామహులు రాజ్యముల ఏలిరి ఇప్పుడును నామాతామహవంశమువారు రాజ్యము ఏలుచున్నారు— రాజరక్తము నాదేహమున గలదు ఈ రక్తమునే సమర్పించెదను ఇదే కడపటి రక్తము కానిమ్ము మాతా! రక్తతృషాతురా, నీ అనంత పిపాస ఈ అంత్యరక్తముతో తీరిపోవునుగాక

(వక్షమున కత్తితో పొడుచుకొనును)

రఘుపతి

జయసింహా, జయసింహా, ఆహా! ఎంత నిర్దయ! ఎంత నిష్ఠురము! అంతయు నాశనముచేసితివిగదా! జయసింహా, కృతఘ్నుడా, గురుద్రోహి, పితృమర్మఘాతకా,

స్వేచ్ఛాచారీ, జయసింహా! కులిశకరినాత్మకా! ఒరే జయ సింహా, ఏకమాత్రప్రాణమా, ప్రాణాధికా, జీవనమంధన ధనమా? జయసింహా! ఓ నా వత్సా, గురువత్సలా! తిరిగి రమ్ము, తిరిగి రమ్ము, నిన్నుతప్ప మరేమియు కోరను అహం కారము, అభిమానము, దేవత, బ్రాహ్మణులు, అందరు పోయిన పోగాక! నీవు రా జయసింహా

(అపర్ణ ప్రవేశించును)

అపర్ణ

నన్ను పిచ్చిదానిని చేయుచున్నావు జయసింహా, ఎచ్చట జయసింహుడు?

రఘుపతి

అమృతమయీ, తల్లీ, రమ్ము నీ సుధాకంఠమున పిలువుము వ్యగ్రస్వరమున పిలువుము హృదయపూర్వక ముగ పిలువుము జయసింహుని పిలువుము నీవు అతనిని ఏవద్దకే తీసుకపొమ్ము, నేను కోరను

(ప్రతిమాపాదతలమున శిరమునుంచి అపర్ణ మూర్ఛిల్లును)

తిరిగి యిమ్ము, తిరిగి యిమ్ము, తల్లీ, తిరిగి యిమ్ము నా జయసింహుని

ద్వితీయ దృశ్యము

[ప్రాసాదము]

(గోవిందమాణిక్య, నయనరాయలు)

గోవిందమాణిక్య

ఇప్పటికిని ఆనందధ్వనియా! లజ్జలేని రాజభవనము ఇంకను దీపమాలలచే శోభిల్లుచున్నది రాజధానీ బహిర్ద్వారమున ఉత్సవతోరణములతో కూడిన విజయ స్తంభములు పులకిత నగరపు ఆనంద ఉన్మాదమున ఎత్తబడిన రెండు బాహువులవలె వెలయుచున్నవి

ఇంకను ప్రాసాదమునుండి వెడలిపోకపోతిని—సింహాసనమును వదలకపోతిని ఇన్నాళ్లు రాజుగ ఉండియు ఎవరికిని ఎట్టి ఉపకారము చేయజాలకపోతినా? ఎట్టి దుష్కృత్యముల శాసనములచే నిరోధించజాలకపోతినా? నిర్వాసితమగు రాజా, ఛీ, ఛీ, నిన్ను నీవే విచారణచేసుకొని, నీ శోకమున నీవు అశ్రువులరాల్చుచున్నావు

మర్త్యరాజ్యముపోయెను, అయినను నేను నాకు రాజునే నా హృదయసింహాసనముపై నేడు మహోత్సవము సలుపబడునుగాక

(గుణవతి ప్రవేశము)

గుణవతి

ప్రియతమా, ప్రాణేశ్వరా ఇంకేల నాథా, దేవి నిషేధమును ఈసారి విన్నావుగదా! ప్రభూ, రమ్ము, నేటి రాత్రి కడపటి పూజ నొనర్చి సీతరాములవలె నిర్వాసనమునకు వెడలెదము

గోవిందమాణిక్య

ఓ ప్రాణేశ్వరీ, నేడు శుభదినము నాకు రాజ్యము పోయెను కాని నిన్ను తిరుగ పొందగలిగితిని మనోహరీ, రమ్ము దేవి మందిరమునకు ఇద్దరము వెడలెదము కేవలము ప్రేమతో, కేవలము పుష్పములతో, మిలన అశ్రువులతో, స్నేహ్ములు విశుద్ధ విషాదముతో వెడలెదము నేడు రక్తము వలదు, హింస వలదు

గుణవతి

భిక్షను మన్నింపుము, నాథా

గోవిందమాణిక్య

చెప్పుము, దేవి

గుణవతి

పాషాణుడవు కావలదు రాజ్యగర్వమును వదలి వేయుము దేవతయొద్ద పరాభవమును అంగీకరింపకోరనిచో,

నా ఆవేదనచూచియైన నీహృదయము నీరగుగాక! ప్రభూ, నీవు యెన్నడును నిష్ఠురస్వభావుడవు కావు ఎవరో నిన్ను పాషాణునిగ మార్చిరి! నా సౌభాగ్యమునుండి నిన్ను వేరు చేసి, ఎవరో నన్ను రాజరహితరాణినిగ చేసివైచిరి

గోవిందమాణిక్య

ప్రాణేశ్వరీ, ఒక్కపరిమాత్రము నన్ను విశ్వసించుము నావైపుచూచి, తెలిసికొనకనే తెలిసికొనగలవు నా అశ్రువులచూచి, తెలిసికొనుము నన్ను ప్రేమించు ప్రేమతో తెలిసికొనుము—ఇక రక్తపాతము వలదు దేవీ, పెడముఖము పెట్టకుము ఇక నన్ను వదలకుము ఆశనిచ్చి నిరాశనొనర్చకుము మన్నించి పోదలచిన పొమ్ము

(గుణవతి ప్రస్థానము)

వెడలిపోయెను, ఎట్టి కఠినము, నిష్ఠురము యీ ప్రపంచము—ఎవరు అక్కడ?—ఎవరును లేరా? పోయి వచ్చెదను, సింహాసనమా, వీడ్కోలు నాపైతృకక్రోడమగు పుణ్యప్రాసాదమా, నిర్వాసితపుత్రుడు నీకు ప్రణామములనొనర్చి, సెలవుపుచ్చుకొనుచున్నాడు

తృతీయ దృశ్యము

[అంతఃపురములోని గది—గుణవతి]

గుణవతి

మ్రోగింపుడు, వాద్యముల మ్రోగింపుడు, నేటిరాత్రి పూజ కాగలదు నేడు నా ప్రతిజ్ఞ పూర్తి కాగలదు బలిని తెండు, జపా పుష్పముల తెండు నిలిచి ఉన్నారా? ఆజ్ఞల వినరా? నేనన్న మీకు లెక్కలేదా? రాజ్యము పోయినదని, నా దాసదాసీజనములు నా ఆదేశములు వినునంతటి రాణిత్వమును మిగిలి లేదా? ఇదో ఈ మురుగుల తీసుకొండు ఈ రత్నపుకంఠెను తీసుకొండు ఉన్న ఆభరణములన్నిటిని తీసుకొండు త్వరగ వెళ్లి, దేవీపూజకై ఏర్పాట్లుచేయుడు మహామాయా, ఈ దాసురాలిని నీ చరణములకడ నుంచుకొనుము

చతుర్థ దృశ్యము

[మందిరము—రఘుపతి]

రఘుపతి

చూడు, చూడు, మూఢ అజ్ఞునివలె జడపాషాణ ప్రతిమ ఎటుల నిలిచియున్నదో! మూగ, కుంటి, గుడ్డి,

చెముడు! నీకడ సమస్త వ్యథితవిశ్వము ఏడ్చిఏడ్చి చచ్చుచున్నది నీ పాషాణ చరణములకడ, మహత్తరహృదయములు జారి తమంతట తామే బ్రద్దలగుచున్నవి ఆహా, హా, హా, ఏ రాక్షసుని క్రూరపరిహాసమో ఇలలోకూర్చొని కాపురము చేయుచున్నది ప్రాణులు నిన్ను తల్లియని ఎంత పిలిచిన అంత ఘోరతర అట్టహాసములచే నవ్వుచున్నది కరిన అపహాసము ఇమ్ము తిరిగి జయసింహుని నాకు తిరిగి ఇమ్ము రాక్షసీ, పిశాచీ, తిరిగి ఇమ్ము

(ప్రతిమను ఊపి)

వినగలుగుదువా? చెవులున్నవా? ఏమిచేసితివో తెలుసుకొంటివా? ఎవరిరక్తము నీవు పానముచేసినది? ఏ పుణ్యచరిత్రుని రక్తమో తెలుసునా? స్నేహదయాప్రీతులతో నిండిన ఏ మహాహృదయపు రక్తమో?

ఇట్లనే చిరకాలముండుము, ఈ మందిరపు సింహాసనముననే సరళభక్తియెడల గుప్త ఉపహాసములచేయుచు ఉండుము—నీకు అనుదినము పూజల నొసగుచుందును, పదతలమున ప్రణామముచేయుచుందును, దయామయీ, మాతా అని నిన్ను పిలుచుచుండెద ఉపకారమును మరెవరి వద్దను బయటపెట్టను నాజయసింహుని మాత్రము నాకు తిరిగియిమ్ము—ఎవరివద్ద మొరపెట్టి విలపించుచున్నాను! అటు

లైనదూరము, దూరదూరము, దూరముగ గెంటివేయుము ఈ హృదయదళినీ పాషాణిని భూదేవివక్షము తేలికయగుగాక !

(దూర గోమతీ నదీజలములలో ప్రతిమను పారవేయును దివిటీలతో, వాద్యముల మ్రోగించుచు గుణవతి ప్రవేశము)

గుణవతి

జయము, జయము మహాదేవికి దేవి ఏది ?

రఘుపతి

దేవి లేదు

గుణవతి

గురుదేవా, దేవిని మరల రప్పించుము, తెప్పించి అనుగ్రహింపుము ఆమె రోషమును శాంతింపచేసెదను తల్లి పూజకై పూజను సమకూర్చితిని రాజ్యమును, పతిని అన్నింటిని వదలి, నా ప్రతిజ్ఞను పాలించితిని దయ ఉంచి, దయచేసి నేటి ఒక్కరాత్రికొరకైనను దేవిని మరల్చి తెమ్ము దేవి ఎచ్చట ?

రఘుపతి

ఎచ్చటను ఆమె లేదు పైనలేదు, క్రిందలేదు, ఎచ్చటను ఆమెలేదు, ఎచ్చటను ఎప్పుడును ఆమె లేనేలేదు

గుణవతి

ప్రభూ, ఇచ్చట ఉండెను గదా దేవి?

రఘుపతి

ఆమెనా దేవి అనుట? ప్రపంచమున ఎచ్చటైన నిజమగు దేవియున్న, ఈ పిశాచినిని దేవియని పిలుచుట ఎన్నడైన ఆ దేవి సహించగలదా? హృదయమును చీల్చి నిష్ఫలరక్తమును క్రూరపాషాణమూర్తి పదములకడ అర్పించుటలో మహత్వమెద్ది? ఆమెయా దేవి? పుణ్యరక్తమును పానమొనర్చి, మహారాక్షసికడుపు బ్రద్దలై చచ్చిపోయినది

గుణవతి

గురుదేవా, నన్ను బాధపెట్టకుము మరల సత్యముగ చెప్పుము, దేవి లేదా?

రఘుపతి

లేదు

గుణవతి

దేవి లేదా?

రఘుపతి

లేదు

గుణవతి

దేవి లేదా? అయిన ఎవరున్నారు?

రఘుపతి

ఎవ్వరు లేదు ఏమియు లేదు

గుణవతి

తీసుకపొమ్ము పూజను తీసుకపొమ్ము తిరిగి పొమ్ము తిరిగి పొమ్ము త్వరగా చెప్పుము, ఏ మార్గమున మహారాజు వెడలెను

(అపర్ణ ప్రవేశము)

అపర్ణ

తండ్రి

రఘుపతి

జననీ, జననీ, నా ప్రియజననీ, తండ్రి! ఇట్లు పిలుచుట నిందాపూర్వకముగ కాదుగద! తండ్రి! మాతా, జననీ, ఈ పుత్రఘాతకుని తండ్రియని ఎవరు పిలుచుచుండెనో, అతడు ఆ సుధాలిప్తమగు నామమును నీ కంఠమున నిడి చనెను, ఇంతమాత్రము దయచూపెను ఆహా! మరల పిలువుము తండ్రి అని

అపర్ణ

తండ్రీ, రమ్ము ఈ మందిరము వదలిపోదము

(పుష్ప, అర్ఘ్యములతో గోవిందమాణిక్యుని ప్రవేశము)

గోవిందమాణిక్య

దేవి ఏది?

రఘుపతి

దేవి లేదు

గోవిందమాణిక్య

ఇదేమి రక్తధార!

రఘుపతి

ఇదే కడపటి పుణ్యరక్తము, ఈ పాపమందిరమున! జయసింహుడు నిజరక్తము నొసగి హింసారక్తశిఖను ఆర్పి వేసెను

గోవిందమాణిక్య

జయసింహా, ధన్యుడవు, ధన్యుడవు ఈ పూజా పుష్పాంజలిని నీకే సమర్పించుచున్నాను

గుణవతి

మహారాజా,

గోవిందమాణిక్య

హృదయేశ్వరీ, ప్రియతమా,

గుణవతి

నేడు దేవి లేదు నీవే నాకుగల ఏకైకదైవమవు

(ప్రణమిల్లును)

గోవిందమాణిక్య

పాపము శమించెను దేవి నేడు నా దేవి రూపమున తిరిగి వచ్చినది

అపర్ణ

తండ్రీ, వచ్చివేయుము

రఘుపతి

పాషాణము బద్దలై పోయెను—నా జనని ఈ సారి ప్రత్యక్షప్రతిమను చూపించినది - జననీ, అమృతమయీ—

అపర్ణ

తండ్రి వచ్చివేయుము

స

పరిశిష్టము

(శాంతినికేతనమున 'విసర్జన' అధ్యాపనకాలమున నికేతన విద్యార్థులకు చెప్పబడినది)

'విసర్జన' ఈ నాటకపు నామకరణము ఏభావముపై ఆధారమాయెను? నాటకము కడపట రఘుపతి ప్రతిమను విసర్జించుట మనము చూడగలిగితిమి జయసింహుడు వాని ప్రాణమును విసర్జించి, రఘుపతి మనమున చైతన్యమును జనింప చేసెను

ప్రతిమావిసర్జనయే కాక ఈ నాటకమున అంతకన్న మహత్తర విషయము జయసింహుని ఆత్మత్యాగము— కారణము అప్పుడే రఘుపతికి సుస్పష్టభావమున ప్రేమ హింసామార్గమున పోదు విశ్వమాత పూజ్యప్రేమవలన సాధ్యమను సత్యమును తెలిసికొనగలిగెను ఈ మృత్యువుచే తాను పోగొట్టుకొన్నతను, ఎంత శ్రేష్ఠుడో ఎరుగ గలిగెను మేకపిల్ల విషయమున ప్రాణము ఎంత సత్యమగు సంగతియో

అపర్ణ తెలిసికొనగలిగెను, కాని రఘుపతి తెలిసికొనుటకు సమయముపట్టెను ప్రియజననిని దారుణ భావమున పోగొట్టు కొని, ప్రాణపు విలువ ఎంత అధికమైనదో అతనికి ఆఘాతె మొనర్చిన ఎంత వేదనయగునో తెలిసికొన గలిగెను

ఈ నాటకమున తుదివరకు ప్రేమ – ప్రతాపములు అను రెండు భావముల మధ్య పోరు జరుగుచున్నది రఘుపతికి ప్రభుత్వపు కోర్కెతో గోవింద మాణిక్యుని ప్రేమ శక్తితో విరోధము సంభవించినది రాజు ప్రేమను, రాజ పురోహితుడు నిజప్రభుత్వమును విజయవంతము చేయ దలచిరి నాటకానంతమున రఘుపతి తన ఓటమిని ఒప్పు కొనవలసివచ్చెను అతనికి చైతన్యము కల్గెను, తెలిసి కొనుటకుగల అడ్డంకులు దూరమాయెను, ప్రేమ గెలు పొందెను

నాటకపు ప్రథమ అంకమున, మొదటనే రాణి గుణవతి కాన్పించుచున్నది ఆమెకు సంతానము లేదని, సంతానలాభమును పొందుకోర్కెను దేవికి విన్నవించుటకు మందిరమునకు వచ్చెను "దయయుంచి నాకు సంతానము నిమ్ము, నాకు అన్నియు నున్నవి, దాసదాసీజనములు గలరు, దేనికని కొరతలేదు కాని నాతెప్తవక్షమున, నా ప్రాణము మధ్య ఇంకొక ప్రాణమును అనుభవించుటకు కోర్కె ఒడము చున్నది" అని ఆమె దేవికి విన్నవించెను "నా నిజప్రాణము

కన్న ఎక్కువ ప్రేమనుచూపుటకు తగినట్టి ఒక ప్రాణమును కోరుచున్నాను శిశువన్న స్వల్పప్రాణపు కణికయే కాని దానిని ప్రేమించుటకై మాతృప్రాణము వ్యాకులతచెందు చుండును దానికి జన్మనొసగి, బ్రతికించి పోషించి, అతని యెడల అతనికై కూర్చబడిన సమస్తప్రేమను అర్పించెద" ననియు మొరపెట్టుకొనెను

నాటకము గుణవతియొక్క ఈ వ్యాకులప్రార్థనతో ఆరంభమగుట యేల?

దానికి కారణము, ప్రథమముననే, ప్రాణము కొంచె మైనను, ప్రేమవద్ద దానివిలువ ఎంత అధికమో యను విషయము సుస్పష్టమై కాన్పించుచున్నది ఒకవైపు రాణి మ్రొక్కుకొనుచున్నది, విశ్వమాతవద్ద మేకపిల్లను బలి యిచ్చెదని ఇంకొకవైపు బలికిమారుగ చిన్నప్రాణకణము నకై ఆమె హృదయపు ఉచ్ఛ్వసితప్రేమను వర్షించి, ఆనం దింపకోరుచున్నది ఒకవైపు ప్రాణహత్యవిషయమున సంపూ ర్ణముగ అంధముగనున్నది, ఇంకొకవైపు ప్రాణముయెడల ప్రాణమునకుగల మమత ఎంతపెద్దవస్తువో ఆమె తెలిసి కొనెను రాణిమనమున ఒకచోట, ప్రాణమునకై ప్రాణము పడు తహతహ కాన్పించుచున్నది దానికొరకు లోకులు నిజప్రాణములనుగూడ తుచ్ఛపరచుకొనగల ప్రగాఢప్రేమ అందుకలదని తెలిసికొనగలిగెను, ఇంకొకవైపు అసహాయ

ప్రాణుల ప్రాణక్రందనములు ఆమె హృదయములో ప్రవేశింపలేకున్నవి

అటుపై ప్రథమఅంకమున, ఆ మాటను తెలుపుటకై అపర్ణవచ్చెను "నీవు ఒక ప్రాణముయొక్క ఆదరము ఎంతయో తెలిసికొనజాలితివి, నీవు తల్లివై ప్రాణమును లాలనమొనర్చుటకై వ్యాకులపడుచున్నావు, అందులకై విశ్వమాతవద్ద ప్రార్థించుచున్నావు, అటులైన అన్యప్రాణమును బలియిచ్చి ఈ ఉద్దేశ్యమును సాధింపదలచితివి విశ్వమాతకు ప్రాణమన్ననేమో తెలియదా? ప్రాణహత్యయందు ఆమె ఆనందపడునా? ఆమెకు ఇది తెలియునెడల, ఇట్టిభిక్షను ఆమెవద్ద ఎటులచేసితివి" అని అపర్ణ అనుచున్నది తల్లి మూలమున, ప్రాణమమత ఎట్ల విశ్వమున ప్రకాశము పొందునో ప్రథమదృశ్యమున అపర్ణ చెప్పిపోయెను గుణవతి సంతానముపొందుటకై వందమేకల బలినివ్వకోరుచున్నది ఆమెప్రాణము నిటుల వృధాగ నాశనముచేయ ఒప్పుకొనుచున్నది, కాని ఆ మ్రొక్కుబడిలో ఎంతకారిన్యముకలదో ఆమె ఆలోచించిచూడలెదు

ప్రాణపువిలువ ఎంత గభీరమో ఒకదళమువారు తెలిసికొనిరి ఇంకొకదళమువారు తెలిసికొనలేక పోయిరి అందుచే రెండు దళములలోను విరోధము సంభవించెను

గుణవతి, రఘుపతి ఒకవైపు, గోవిందమాణిక్య, జయసింహుడు, అపర్ణలు ఇంకొకవైపు చేరిరి

జయసింహుడు రఘుపతిని తండ్రివలె భక్తితో చూచుచుండెను అతను బాల్యమునుండి మందిరపు సకల అనుష్ఠానముల, పశుబలుల చూచి అభ్యస్తుడైపోయెను అందుననే 'ప్రేమగలచోట రక్తపాతము కాజాలదు'— ఈ ఉపలబ్ధి అతనిమనమున సంపూర్ణరూపమున స్థానముపొందుటకు ఆలస్యమాయెను అపర్ణక్రందనమే ప్రథమమున అతని పూర్ణ విశ్వాససంబంధమున సంశయముకా మొదలిడెను

గోవిందమాణిక్యుడు యీ పశుబలులమధ్య లిప్తుడైలేడు, కాని జయసింహుడు బాల్యమునుండి రఘుపతిచే పెంచబడెను ఆలోచనాశక్తి ఉదయించక పూర్వమునుండి, ఈ రక్తపాతము చూచిచూచి అభ్యాసమాయెను అందుననే అతనిమనస్సున రెండు భావములు వైరము వహించెను— రఘుపతియెడల భక్తి, బలియెడల చిరాభ్యాసపుజడత్వము ఈ అభ్యాసపు కఠినబంధనములు అతనిమనస్సు నెంతవరకు మొద్దుపరచినవో! అయినను క్రమక్రమముగ ఎంతటి పెద్ద అన్యాయమును తాను సమర్థించుచు వచ్చెనో ఆతడు తెలిసికొనగలిగెను

అపర్ణవచ్చి జయసింహుని మనమును చంచలపరచెను అపర్ణ ఒడిలోనికి తీసుకొని పాలించుచుండిన జీవముయొక్క

రక్తధారయే మందిరసోపానములపై ప్రవహించినది, ఈ దృశ్యమునుచూచి ఆమె ఏడ్చివేసినది జయసింహుని మనః మును దానితో కదలికపొందెను అతను ప్రతిమవైపుతిరిగి "ఇదేమి, నిమాయ, ఈ హత్యచే మానవుల ప్రాణములు క్రందనముచేయుచున్నవి నీవు విశ్వజననివయ్యు దీని సాయపడుచున్నావు, నీకు దయయనునదిలేదా?" అని అడిగెను జయసింహునిమనము ఆచారబంధనములలో ఆబద్ధమై యుండెను ఆతను ఈ తొలి కలయికనుపొంది, క్రమక్రమముగ అతని హృదయమున ఈ సంగ్రామము పెరిగి, ఒకరూపు పొందుచుండెను రెండుశక్తులు జయసింహుని రెండువైపులకు లాగసాగెను ఒకవైపున అపర్ణ మందిర మును వదలమని చెప్పుచుండెను, మరియొకవైపున రఘుపతి మందిరపుసీమలోనే ఉంచకోరెను

రఘుపతి మనమున దయ, మాయలులేవు అతడు కఠిన ఆచారమును పాలించుచు వచ్చెను, ఈ విధముగనే శక్తిని గడించి పెద్దవాడయ్యెను అతను దేవీసేవకుడని ప్రజలవద్ద సన్మానములు, పలుకుబడిని పొందుచువచ్చెను అతను జయసింహుని తన వక్షమున చేర్చుకొనకోరెను మందిరపు ఆచారముల సురంగములో కట్టివేయ కోరెను కాని అపర్ణ మరియొక వ్యతిరేకపు శక్తితో జయసింహుని వద్ద వచ్చి నిలిచెను ఆమె 'ఈ నిర్దయపూజలో కూర్చొని నీవు

నివసింపకుము, మందిరమును వదలి బయటకు రమ్ము,' అని చెప్పెను జయసింహుని చిత్తమున ఈ పోరు చెలరేగెను ఒక దళమువారు బాహ్యశక్తిని, ప్రాచీన ప్రథను శాశ్వతి పరుపకోరెదరు మరొకదళము ప్రేమయే అన్నిటికన్న పెద్ద దగు వస్తువని చెప్పుచున్నారు జయసింహుడు ఈ రెంటి మధ్యపడి, ఏది మేలైన త్రోవయో ఆలోచించి తెలిసికొన ప్రయత్నింపసాగెను

రఘుపతి పండితుడు, వృద్ధుడు, సన్మానితుడు, శక్తిశాలి, మరి అపర్ణ బాలిక, భిక్షుకురాలు, సంఘమున ఊరు పేరు లేనిది కాని ఏ శక్తి ఈ నాటకమున జయము పొందెనో, అపర్ణ ఆశక్తినే వ్యక్తపరచెను పైకి ఆమె దుర్బల యని తోచును, కాని క్రియకు ఆమెయే జయముపొందెను రఘుపతి శక్తిశాలియయ్యును, అతని వైపుననే శాస్త్రవిధులు, దేశాచారములు, లౌకికుల అభిప్రాయములు ఉన్నను, క్షుద్ర బాలిక వేషమున, సత్యము ప్రేమ పేరిట మందిరమున ప్రవేశించి విశ్వమాతయొక్క మూర్తిని ప్రతిష్ఠ చేసి వెడలెను ప్రేమకు సైన్యసామంతులు, అర్థ ప్రతిపత్తులు లేవు - కాని హృదయపు గోపనదుర్గమున దానిశక్తి సంచితమగుచుండును

రవీంద్రనాథ ఠాకూర్
